

SAVIVALĖS PROBLEMA LIETUVOS KARIUOMENĖS DRAUSMĖS BATALIONE VARNIUOSE 1921–1922 M.

Dr. Modestas Kuodys
Vytauto Didžiojo universitetas

ĮVADAS

Žodžių junginys „drausmės batalionas“ (arba „drausmės kuopa“) šian dien dažnam bent šiek tiek nusimanančiam apie naujausiųjų laikų pasaulio istoriją skaitytojui pirmiausia asocijuotūsi su Sovietų Sąjungos Raudonosios armijos kariais, 1941–1944 m. vadovybės siūstais į pačią baisiausią Rytų fronto mėsmalę, kad „krauju išpirktų“ tikras ar menamas kaltes „valstybei ir liaudžiai“¹. Kiek mažiau žinoma, jog panašią bausmės formą (tik ne taip beatodairiškai ir beprasmiškai) tuo metu praktikavo ir vokiečiai². Vis dėlto XX a. pirmoje pusėje specialūs drausmės daliniai nebuvo jokia naujiena. Pirmojo ir Antrojo pasaulinių karų metu įvairiose šalyse jiems dažniausiai tekdavo pačios pavojingiausios užduotys, o per trumpą tarpukario taikos periodą – kareivių drausminimo funkcijos. Pastarosios buvo aktualios ir Nepriklausomos Lietuvos (1919–1940 m.) kariuomenei. Tiesa, čia „savarankiškas“ drausmei skiepyti skirtas karinis dalinys, kelis syk transformavęsis nuo bataliono iki kuopos ir atvirkščiai, egzistavo palyginti trumpai – tik 1920–1928 m. Nepaisant to, jis, kaip ir užsienio analogai, „suspėjo“ užsitarnauti atgrasią reputaciją. Tai neturėtų stebinti: pasku-

---

¹ **Reese R. R.**, *The Soviet Military Experience. A History of the Soviet Army, 1917–1991*, London and New York: Routledge, 2001, p. 115–116.

² Vermachto veteranų liudijimu, išsiuntimas į drausmės dalinį Rytų fronte buvo viena iš baisiausių bausmių. Kad to išvengtų, kareiviai buvo pasiryžę ištvirti sunkiausius mokymus, nedrįsdavo net pagalvoti nepaklusti vadų įsakymams. Žr.: **Sajer G.**, *Užmirštas kareivis*, Kaunas: Vox altera, 2013, p. 167, 170.

bomis kuriamose Lietuvos ginkluotosiose pajėgose ir dar karo padėties sąlygomis net ir griebiantis skrupulingos kontrolės didesnių ir mažesnių ekscesų vargu ar buvo įmanoma išvengti. Jų ir neišvengta, tačiau siekta pasimokyti iš klaidų, užkirsti kelią negatyviems reiškiniams ateityje. Šis straipsnis yra apie vieną tokią išmoktą sunkią pamoką – šokiruojančios situacijos, susidariusios 1921–1922 m. Varnių miestelyje dislokuotame Drausmės batalione, išaiškinimą ir priimtus sprendimus. Tai, kas ten vyko, ko gero, galėtų būti vadinama pačia juodžiausia dėme jaunos demokratinės Lietuvos kariuomenės istorijoje. Tačiau dėl ryžtingų teisinių veiksmų, karo cenzūros ir kitų slaptumo priemonių ji nevirto plačiai nuskambėjusiu skandalu. Tokiu būdu užsitikrinta ramybė viešojoje erdvėje sudarė sąlygas siekti tvarių teigiamų permainių. Nesiblaškant, veikiant kryptingai, ilgai niui Lietuvos kariuomenėje pavyko tarp savivalės ir elementarių žmogaus teisių nubrėžti aiškią ribą – per vėlesnius aštuoniolika šalis Nepriklausomybės metų ji daugiau nė karto nebuvo taip šiurkščiai pažeista. Tad, atrodytų, kokia gi prasmė iš užmaršties kelti tai, apie ką net patys amžininkai nedaug težinojo (ar nutylėdavo, norėdami kuo greičiau pamiršti), ką skelbė tik juoda demagogija pagarsėjęs antivalstybinis pagrindis, o vėliau tokios pat padermės sovietinė istoriografija? Atsakymas į panašius retorinius klausimus jau ne kartą įvairiomis progomis ir įvairiose vietose buvo pateiktas: istorinės tiesos, kad ir kokios nemalonos, paieškos, leidžia išvengti skaudžių klaidų, jų nebekartoti, padeda atremti tendencingas propagandines insinuacijas ir apskritai skatina visuomenės pilietinį sąmoningumą, brandą. Savaiame suprantama, kad praeitis yra tokia pat sudėtinga, nevienareikšmiška, kaip ir dabartis – joje galima rasti ne tik herojiškų, pasididžiavimo vertų, bet ir visiškai priešingus jausmus keliančių epizodų.

Šio straipsnio tikslas – remiantis iki šiol į mokslo apyvartą nepatekusia medžiaga, įvertinti Lietuvos kariuomenės Drausmės batalione Varniuose 1921–1922 m. susidariusią kontroversišką situaciją, parodyti, kaip ji buvo tiriama ir normalizuojama. Šiam tikslui pasiekti iškelti trys uždaviniai:

- 1) Atskleisti Lietuvos kariuomenės Drausmės bataliono, kaip karinio dalinio, specifiką.
- 2) Išryškinti savivalės Drausmės batalione baudžiant atsiųstus kareivius 1921–1922 m. pobūdį.
- 3) Apibendrinti informaciją apie 1922 m. Drausmės batalione atlikto

tyrimo padarinius šio dalinio vadui.

Kiekvienas iš šių trijų uždavinių yra nuosekliai susijęs su konkrečiu straipsnio skyriumi.

Tyrimo chronologinės ribos – 1921–1922 m., laikotarpis, kai Lietuvos kariuomenės Drausmės batalionas buvo dislokuotas Varniuose ir jo veikloje įsivyravo neteisėta elgesio su drausminės bausmes atliekančiais kareiviais praktika. Krašto apsaugos ministeriją (toliau – KAM) informacija apie tai pasiekė 1921 m. viduryje – tada prasidėjo patikros ir kruopštus tyrimas, pasibaigęs 1922 m. rudenį. Vis dėlto šia trumpa laiko atkarpa straipsnyje griežtai neapsiribojama: siekiant sudaryti išsamesnį vaizdą, glaustai pristatoma ir dalinio genezė 1920 m., taip pat kai kurie svarbesni jo raidos per vėlesnius šešerius metus faktai.

Mokslinės literatūros pasirinkta nagrinėti tema beveik nėra. Iš sovietmečiu paskelbtų darbų paminėti verta tik Eusiejaus Jacovskio monografiją apie „buržuazinės“ Lietuvos kalėjimus ir kitas „teroro politikos“ apraiškas³. Savivalės Drausmės batalione 1921–1922 m. istorija knygoje, suprantama, buvo panaudota beatodairiškam Nepriklausomos Lietuvos kariuomenės juodinimui. Tvirtinta, kad į privalomąją karo tarnybą pašaukti „susipratę darbo liaudies sūnūs“ sadistiškais būdais buvo drausminami visą „išnaudotojų klasės“ viešpatavimo dvidešimtmetį. Taip vieną kontroversišką epizodą pasistengta paversti vienareikšmišku apibendrinimu.

Ne tik išeivijoje, bet Nepriklausomybę susigrąžinusioje Lietuvoje ekscesų Drausmės batalione 1921–1922 m. problematika atskiro tyrėjų dėmesio nesulaukė. Galima išskirti vos keletą kontekstinės reikšmės istoriografijos pozicijų. Glaustus duomenis apie Drausmės dalinio pirmtakės Atsargos kuopos įsteigimą 1920 m. savo knygoje pateikė Vytautas Lesčius⁴. Kur kas nuodugniau karių baudimo praktiką Nepriklausomos Lietuvos kariuomenėje apžvelgė Andriejus Stoliarovas išsamiaame straipsnyje apie 1921–1940 m. Kaune (VI forte) veikusį Karo kalėjimą⁵ ir kiek vėliau

³ Žr.: **Jacovskis E.**, *Už groty. Iš buržuazinės Lietuvos kalėjimo istorijos*, Vilnius: Mintis, 1965, p. 149–151.

⁴ **Lesčius V.**, *Lietuvos kariuomenė 1918–1920*, Vilnius: Leidybos centras, 1998, p. 149–150.

⁵ **Stoliarovas A.**, Karo kalėjimas Kaune 1921–1940 metais // *Kauno istorijos metraštis*, t. 13, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2013, p. 117–130.

publikuotoje mokslinėje monografijoje⁶, skirtoje visapusei tuometės karinės teismų sistemos analizei. Tačiau Drausmės kuopos (bataliono) veikla šiuose darbuose aptarta tik bendrais bruožais – įvertinant oficialiuosius reglamentus, nes tai nebuvo jų autorių pagrindinis tikslas.

Labai negausią mokslinėje literatūroje pateiktą informaciją apie Lietuvos kariuomenės Drausmės batalioną pirmoje XX a. trečiojo dešimtmėčio pusėje šiek tiek papildo keli publikuoti šaltiniai. Išsamiausias iš jų – 1928 m. „Mūsų žinyne“ paskelbtas vieno iš buvusio Drausmės bataliono karininkų – mjr. Henriko Šalkausko⁷ keturių puslapių apimties straipsnis⁸, kuriame pristatoma dalinio raida 1920–1926 m. Pažymėtina, jog autorius nė puse žodžio neužsiminė apie 1921–1922 m. brendusį skandalą, nors archyviniai dokumentai rodo, kad tai jam negalėjo būti nežinoma. Straipsnyje karininkas daugiausia aprašo, kaip buvo sprendžiami rutininiai ūkiniai klausimai daliniui kuriantis Varniuose, organizuojamas kareivių mokymas, švietimas, improvizuotas šventes (sporto ir kitas pramogas, kurių dalyviai buvo skatinami prizais) taip, tarsi pasakotų apie pačios paprasčiausios pėstininkų kuopos kasdienį gyvenimą. Kontroversiški dalykai buvo sąmoningai nutylėti. Apskritai visoje šalies legalioje spaudo-

⁶ **Stoliarovas A.**, *Lietuvos Respublikos karinė justicija 1919–1940 m.*, Kaunas: Vytauto Didžiojo karo muziejus, 2014.

⁷ 1921–1923 m. dokumentuose jo vardas ir pavardė rašomi skirtingai – neretai Genrichas Salkauskas, kartais – Šalkauskas. Šis asmuo gimė 1895 m. spalio 14 d. Joniškėje (Šiaulių apskrityje), mokėsi Šiaulių gimnazijoje, 1915 m. buvo mobilizuotas į Rusijos kariuomenę, baigė Žitomro praporščikų mokyklą ir Rumunijos fronte sulaukė 1917 m. Rusiją apėmus pilietiniam karui, 1919 m. rudenį grįžo į Lietuvą. 1920 m. pradžioje buvo mobilizuotas į Lietuvos kariuomenę, gavęs vyr. ltn. laipsnį, tarnavo karininku 4-ajame pėstininkų pulke, dalyvavo Nepriklausomybės kovose su lenkais. 1921 m. birželio 9 d. buvo paskirtas Drausmės bataliono vado padėjėju, o tų pačių metų spalio 1 d. tapo vienos iš bataliono kuopų vadu. 1921–1923 m. ėjo šio bataliono vado pareigas (1922 m. gegužės 18 d. suteiktas kapitono laipsnis). Drausmės batalioną reorganizavus į kuopą, 1926 m. sausio 1 d. paskirtas jos vadu (1927 m. vasario 16 d. pakeltas į majorus). 1928 m. baigė Aukštųjų karininkų Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Vytauto kursų bendrąjį skyrių (VII laidą). 1929 m. sausio 28 d. buvo išleistas į atsargą, 1940 m. ėjo Kauno sunkiųjų darbų kalėjimo viršininko pareigas. Sovietinės okupacijos pradžioje buvo suimtas, nuteistas ir išvežtas į priverčiamojo darbo stovyklą. Žuvo 1949 m. Vorkutoje. Žr.: *Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953*, t. 7, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2007, p. 251.

⁸ **Šalkauskas H.**, Drausmės kuopa (1920–1926 m.) // *Mūsų žinynas*, 1928, Nr. 45, p. 383–385.

je 1922 m. Drausmės batalione nustatyti karininkų savivalės faktai bent kiek ryškesnių komentarų nesulaukė. Tik pagrindinė Lietuvos komunistų partija (toliau – LKP), nors ir gerokai pavėlavusi, stengėsi tą kariuomenę diskredituojančią informaciją panaudoti propagandai⁹.

Informacijos apie Varniuose dislokuoto Drausmės bataliono bylą yra ir emigracijoje parašytuose Jono Polovinsko-Budrio, kuris XX a. trečiojo dešimtmečio pradžioje vadovavo Lietuvos karinei kontržvalgybai, atsiminimuose¹⁰. Ši institucija prisidėjo tiriant situaciją Varniuose. Todėl J. Budrys 1922 m. buvo pakviestas liudyti Drausmės bataliono vado teisme. Atsiminimuose jis trumpai apibendrino šio teismo aplinkybes ir baigtį.

Paties ikiteisminio tyrimo eigą įgalino atskleisti Lietuvos centriniame valstybės archyve rasti dokumentai. Pažymėtina, kad nemažai jų buvo sunkiai įskaitomi, nes rašyti ranka (ir anaiptol ne kaligrafiškai), raidžių rašalas pablukęs. Vis dėlto būtent šios rūšies šaltiniai sudaro straipsnio faktografinį pagrindą. Pirmiausia paminėtinas Drausmės kuopos fondas (f. 763). Vertingiausi jame – dalinio vado vyr. ltn. Jurgio Nevronio¹¹ įsakymai, iš kurių galima spręsti apie bendrąją vidaus tvarką, ją trikdžiusias problemas ir pan. Sykiu teko išstudijuoti ir šio karininko asmens bylą, saugomą 930 fonde (KAM įstaigų ir karinių dalinių asmens sudėties dokumentų kolekcijoje), kurioje susegti jo atestacijos lapai ir kitos tarnybos eigos pažymos. Dauguma liudininkų apklausų protokolų apie savivalę Drausmės batalione saugomi Kariuomenės teismo fonde (f. 507). Įvairaus pobūdžio dokumentų, susijusių su minėtais kontroversiškais 1921–1922 m. įvykiais Varniuose, taip pat pavyko rasti Vietinės kariuomenės brigados (f. 10) ir kai kuriuose kituose fonduose. Archyve surinkta medžiaga išryškino tamsius nemalonus istorijos kontūrus. Tačiau reikia pabrėžti, kad pats jos pristatymas straipsnyje yra individuali autoriaus interpretacija, dėl rastų duomenų ribotumo ir žmogiškųjų klaidų tikimybės nepretenduojanti į „galutinę tiesą“.

⁹ Žr.: Kareivių kankinimas // *Kareivių tiesa*, 1924, Nr. 1, p. 2–3.

¹⁰ **Budrys J.**, *Kontržvalgyba Lietuvoje*, fotograf. leid., Vilnius: Žaltvykslė, 1991, p. 182–187.

¹¹ Šio karininko pavardė dokumentuose rašoma nevienodai – XX a. trečiojo dešimtmečio pirmoje pusėje – Nevronis, ketvirtajame dešimtmetyje neretai – Niauronis.

BENDROJI INFORMACIJA

Prieš pradėdant nagrinėti 1921–1922 m. Lietuvos kariuomenės Drausmės batalione susidariusią situaciją prasminga bendrais bruožais pristatyti svarbiausius faktus, susijusius su jo atsiradimu ir specifika.

Vienintelio „oficialaus“ straipsnio apie šį dalinį autorius mjr. H. Šalkauskas pažymėjo, kad jo įsteigimą lėmė 1920 m. vasario 22–23 d. Kauno įguloje kilę neramumai – reikėjo kažkur izoliuoti, atidžiau prižiūrėti ir pabandyti perauklėti potencialiai pavojingus valstybei, nedrausmingus ar kitaip nusikaltusius kareivius¹². Šį daug rūpesčių keliantį kontingentą pradėta siųsti į tų pačių metų gegužės 1 d. Kauno priemiestyje, Aukštojoje Panemunėje, suformuotą Atsargos kuopą. Vadu buvo paskirtas vyr. ltn. Jurgis Nevronis¹³ – jis per dvejus vėlesnius metus tapo centre figūra kontroversiškoje šio dalinio istorijoje. Visa tai vyko sudėtingu Lietuvos kariuomenės kūrimosi laikotarpiu, kai reikėjo būti pasirengus stoti į kovą už šalies Nepriklausomybę, o kariam trūko ginklų, aprangos,

¹² Šalkauskas H., min. str., p. 383. 1920 m. gegužės 27 d. buvo paskelbti „Atsargos kuopos bendrieji dėsniai“, juose dalinio paskirtis apibūdinta su tam tikru rafinuotu idealistiniu polėkiu: „Turint omenyje, kad kareivių didžiuma nusižengia kariškai drausmei ne dėl įgimto patraukimo prie piktų darbų, bet dėl blogo auklėjimo ir valios silpnumo, reikalinga labiau linkusius prasižengti įstatymams kariškos drausmės kareivius izoliuoti ir priversti išeiti tam tikrą mokyklą. Kareivį reikia sudominti fiziniais mankštinimais ir mokslu, neužgrūsti jį vien tik karo muštru ir statutų kalimu, reikia išaiškinti gyvenimo tvarką ir minties logiką, užinteresuoti sportu, amatais, būtinumu darbo, tvarkos, drausmės ir ištvermės.“: Atsargos kuopos bendrieji dėsniai // *Įsakymas kariuomenei* Nr. 343, 1920 m. gegužės 27 d., Kaunas, Rikiuotės skyrius.

¹³ J. Nevronis gimė 1893 m. vasario 21 d. tuometės Biržų–Pasvalio apskrities Pušaloto valsčiaus Gikonų kaime. Baigė šešias klases Panevėžio realinėje, o septintąją – Petro I gimnazijoje Rygoje. Nuo 1913 m. tarnavo Rusijos kariuomenėje, artilerijos daliniuose, tobulinosi pirotechnikų kursuose. 1917 m. rugsėjo 6 d. baigė Maskvos I praporščikų mokyklą ir buvo pakeltas į podporučikus. Po bolševikų perversmo Rusijoje prasižengęs pilietiniam karui pasitraukė į Latviją. Šios jaunos valstybės kariuomenės artilerijos dalinyje tarnavo nuo 1919 m. rugsėjo 10 d. iki lapkričio 8 d. Po to grįžo į Lietuvą ir 1919 m. gruodžio 2 d. buvo mobilizuotas į jos kariuomenę. Pradėjo tarnauti 2-ajame atsargos batalione. Tų pačių metų gruodžio 20 d. J. Nevroniui buvo suteiktas vyresniojo leitenanto laipsnis. 1920 m. kovo 15 d. jis buvo perkeltas į Karo mokyklą, o iš ten – tų pačių metų gegužės 1 d. – į Drausmės kuopą, paskirtas jos vadu. Žr.: Vyr. ltn. J. Nevronio tarnybos lapas, 1924 m. // *LCVA*, f. 930, ap. 2N., b. 55, l. 1–3.

visaverčio maisto, patalpų. Su šiais sunkumais susidūrė ir Atsargos kuopa. Kaip iš nevysiškai patikimų kareivių sudarytas dalinys, ji negalėjo tikėtis ypatingo kariuomenės vadovybės dėmesio ir bent kiek geresnio aprūpinimo. Ilgą laiką neturėjo ir nuolatinės dislokacijos vietos. 1920 m. birželio pradžioje kuopai teko persikelti į Kalvariją (Sūduvos regione). Tačiau čia, neradus tinkamų patalpų, buvo perkelta į Vilkaviškį, vėliau – į Panevėžį (iš pradžių apsistojo pačiame mieste, paskui persikėlė į netoli jo buvusį Liudynės dvarą).

1920 m. spalio viduryje į Lietuvą besiveržiant „maištaujančiai“ lenkų kariuomenei, patikimas 50 vyrų Atsargos kuopos būrys buvo priskirtas prie Utenos miesto ir apskrities karo komendantūros – talkino jai stabdant prasiveržusią lenkų kavaleriją¹⁴. Spalio 25 d. Atsargos kuopa buvo pavadinta Drausmės kuopa. Netrukus jai teko palikti Panevėžį. Pagrindinė priežastis – Liudynės dvare kilęs gaisras, nuniokojęs daug gyvenamųjų patalpų. 1920 m. gruodžio pabaigoje kuopoje tarnavo 3 karininkai, 1 karo valdininkas, 1 gydytojas ir 119 kareivių¹⁵. Kitų metų pavasarį Drausmės kuopa sulaukė įsakymo persikelti į atokų Vakarų Lietuvos miestelį – Varnius. Tuo metu tai buvo pats tikriausias užkampis. Nuo artimiausio apskrities centro Telšių jį skyrė maždaug 30 kilometrų atstumas, kurį įveikti tekdavo pėsčiomis arba arkliais kinkytais vežimais. Bet pastarųjų kariams gauti buvo nelengva, nes kariuomenės vadovybė neleido be rimtos priežasties varginti ūkininkų reikalavimais pavėžėti¹⁶.

1921 m. balandžio 25 d. atvykusi į Varnius Drausmės kuopa pradėjo kurtis gerokai apgriuvusiuose buvusios Žemaičių dvasinės seminarijos rūmuose ir pagalbinuose pastatuose¹⁷, kuriuose prieš Pirmąjį pasaulinį karą šeimininkavo Rusijos kariuomenės kazokų dalinys. Kaizerinės okupacijos metais čia kareivines buvo įsirengę vokiečiai. Traukdamiesi iš Lietuvos, jie išgrobstė daug įvairaus turto, nusiaubė patalpas. Kai kuriose iš jų apsigy-

¹⁴ Šalkauskas H., min. str., p. 383.

¹⁵ Lesčius V., min. veik., p. 150.

¹⁶ 1922 m. pradžioje Varnių valsčiaus valdyba skundėsi dažnais bataliono vadovybės reikalavimais parūpinti jiems vežimų su arkliais ir bandymais užkrauti kitas panašaus pobūdžio prievoles. 1922 m. KAM Generalinio štabo Žvalgybos skyriaus pažyma // LCVA, f. 10, ap. 1, b. 124, l. 58.

¹⁷ 1921 m. spalio 9 d. Vietinės kariuomenės brigadai įsakymas Nr. 77 // LCVA, f. 10, ap. 1, b. 35, l. 404.

veno vargingi apylinkių žmonės¹⁸. Tad Drausmės kuopos vadovybei teko nedelsiant imtis organizuoti remonto ir statybos darbus. Lėšų tam turėta labai nedaug, tačiau, įsigijus būtiniausių medžiagų, daug ką atliko patys kareiviai. Vis dėlto pirmaisiais metais Drausmės kuopos „buveinė“ nelabai atitiko kariniam daliniui skirtos teritorijos reikalavimus – perimetras nebuvo tinkamai aptvertas, pastatus ir šalia jų esančią žemę vis dar teko „dalintis“ su miestėlėnais. Ne tik statybines medžiagas, bet iš pradžių ir maisto produktus kuopa turėdavo atsigabenti iš Telšių arba net Šiaulių¹⁹. Per šį miestą tuo metu vyko susisiekimas ir su Kaunu. Į dalinių siunčiamų kareivių skaičius nuolat augo, todėl 1921 m. rugpjūčio 1 d. jis buvo reorganizuotas į batalioną²⁰. Drausmės batalionas, kaip iki tol Atsargos ir Drausmės kuopos, buvo Vietinės kariuomenės brigados dalis. Pastarajai tuo metu priklausė visos miestų ir apskričių karo komendantūros, koncentracijos²¹ ir belaisvių stovyklos. Kol buvo dislokuotas Varniuose (iki 1926 m.), batalionas priklausė Antrajai karo apygardai (vėliau karo apygardos pavadintos divizijomis).

Atrodo, kad apie 1921 m. buvo parengti ir „Drausmės bataliono bendrieji dėsniai“ (t. y. savotiški įstatai)²². Jie nelabai skyrėsi nuo Atsargos kuopos veiklą reglamentavusio panašiai pavadinto dokumento. „Bendrujų dėsnių“ pirmame punkte nurodyta, kad svarbiausias dalinio uždavinys – „auklėti ir mokinti drausmėje kareivius, paskirtus 1) atlikti karo teismo uždėtąją bausmę; 2) viršininkų paskirtą drausmės pabaudą“²³. Šiuos teiginius būtina šiek tiek patikslinti. Karo, arba karo lauko, teismas tuo metu (esant paskelbtai karo padėčiai) būdavo sudaromas laikinai, pagreitinta ir

---

¹⁸ Karininko ypatingiesiems reikalams prie KAM plk. Vinco Grigaliūno-Glovackio 1921 m. spalio 1 d. raporto KAM nuorašas // LCVA, f. 507, ap. 6, b. 1816, l. 50.

¹⁹ Ten pat, l. 45.

²⁰ 1921 m. rugpjūčio 2 d. batalione buvo 212, o beveik po dviejų mėnesių – jau 365 kareiviai. Žr.: 1921 m. rugpjūčio 2 d. ir rugsėjo 25 d. Drausmės bataliono vado įsakymai // LCVA, f. 763, ap. 1, b. 17, l. 414, 516.

²¹ Antivalstybine veikla įtariamai civiliai asmenys 1920–1923 m. buvo izoliuojami Kaune (Aukštojoje Fredoje) veikusioje koncentracijos stovykloje. Žr.: **Kuodys M., Varniai, Dimitravas, Pabradė: koncentracijos ir priverčiamojo darbo stovyklos Lietuvoje 1927–1940 m.**, Vilnius: Versus aureus, 2007, p. 22–35.

²² 1921 m. Drausmės bataliono bendrieji dėsniai // LCVA, f. 763, ap. 1, b. 135, l. 1–8.

²³ Ten pat, l. 1.

supaprastinta tvarka sunkiems karių ir civilių nusikaltimams nagrinėti. Mus dominančiu atveju karo teismo funkcijas atlikdavo „žemiausios instancijos“ – pulkų teismai, nagrinėję nedidelius karių padarytus nusikaltimus. Retais atvejais tuo užsiimdavo ir centrinė Lietuvos Respublikos karinės teismų sistemos ašis – Kaune nuolat veikęs Armijos (Kariuomenės) teismas, nors jo kompetencijai „smulkios“ bylos paprastai nepriklausydavo²⁴. Kareivių atidavimo į drausmės dalinį sąlygos ir tvarka buvo nustatyta remiantis Lietuvos situacijai adaptuota 1869 m. Rusijos imperijos karinių įstatymų sąvado XVII knyga, jos papildymais ir pakeitimais, atliktais iki 1907 m.²⁵

Dalis kareivių Drausmės batalione atsidurdavo be jokio teismo kaltės įrodinėjimo – vien jų dalinio vadovybės sprendimu²⁶. Tiesa, labai dažnai tokį sprendimą tiesiogiai inicijuodavo Lietuvos kariuomenės kontržvalgyba, įtarusi, kad vienas ar kitas kareivis kaip nors susijęs su antivalstybinio pogrindžiu. Dėl tokios praktikos nestigo skundų. Antai 1921 m. rugsėjo 15–16 d., Drausmės bataliono inspekcijos metu, net 107 kareiviai pareiškė, kad yra nubausti nepagrįstai, nes pateikti kaltinimai – kontržvalgybos prasimanymai²⁷. Tiesa, panašių skundų nereikėtų vertinti vienareikšmiškai, mat Lietuvos komunistų partijos nariai ar aktyvūs jos rėmėjai sučiupti dažnai sąmoningai laikėsi garsiai rėkiančios „nekaltos aukos“ taktikos.

Prieš siųsdami karius į Drausmės batalioną pulkų vadai privalėjo pasiteirauti, ar yra laisvų vietų. Tik gavę patvirtinimą, galėjo pradėti organizuoti problemiško asmens išsiuntimą (iš pulko sąrašų jis nebuvo išbraukiamas, nes, atlikęs bausmę, turėjo grįžti į pradinę tarnybos vietą). Be to, kartu reikėjo pateikti skirtos bausmės pagrindimą.

Drausmės bataliono žmogiškieji ištekliai (vidutiniškai apie 350–370 karių) oficialiai buvo suskirstyti į dvi aiškiai skirtingas grupes. Pirmoji doku-

²⁴ Išsamiai apie Lietuvos Respublikos karo teismų pavadinimų kaitą, kompetencijos ribas, tarpusavio sąveiką. Žr.: **Stoliarovas A.**, min. veik., p. 27–119.

²⁵ *Įsakymas kariuomenei Nr. 480, 1920 m. lapkričio 14 d.*, Kaunas, Rikiuotės skyrius.

²⁶ Tokia teisė buvo numatyta 1920 m. lietuvių kalba išleistame Drausmės statute. Žr.: *Drausmės statutas*, Kaunas: KAM, 1920, p. 3. Sprendžiant iš 1921 m. įsakymuose Drausmės batalionui figūruojančių duomenų, be teismo į dalinį bausmės atlikti patekdavo tik apie trečdalis ar šiek tiek daugiau kareivių. Žr.: *LCVA*, f. 763, ap. 1, b. 17.

²⁷ 1921 m. rugsėjo 15–16 d. Drausmės bataliono inspekcijos metu užregistruoti „keičiamosios“ sudėties kareivių skundai // *LCVA*, f. 507, ap. 6, b. 1816, l. 246–253.

mentuose vadinta „kadro“ arba „nuolatine“ dalimi – ją sudarė karininkai, puskarininkiai, karo valdininkai ir į šį dalinį paskirti šauktiniai. Tai buvo Drausmės bataliono, kaip nusikaltusių kareivių perauklėjimo dalinio, etatinis personalas – vadovybė, prižiūrėtojai (vidutiniškai apie 100–120 žmonių). Sargų pareigas einantys kareiviai, apmokyti kaip karo milicininkai, sudarė bataliono komandą, jai vadovavo komendantas. Pastarojo žinioje buvo bataliono daboklė.

Kita – maždaug dvigubai gausesnė – dalis, dokumentuose vadinta „keičiamąja sudėtimi“, – iš įvairiose Lietuvos vietose dislokuotų pulkų baudmės atlikti atsiųsti šauktiniai. Pastarieji pagal nusižengimų pobūdį skirstyti į tris kategorijas: 1) patekę į Drausmės batalioną už agitaciją, „triukšmavimą“ ir kitą įžūlų, provokuojamą elgesį; 2) vagiškai; 3) dezertyrai²⁸. Trečiosios kategorijos atstovų Varniuose atsidurdavo daugiausiai²⁹. Ir tai nestebina – savavališkas pasitraukimas iš tarnybos arba slapstymasis nuo mobilizacijos pirmaisiais Lietuvos kariuomenės gyvavimo metais buvo gana paplitęs reiškinys. Vien 1920 m. miestų ir apskričių karo komendantūros užregistravo daugiau kaip 5 tūkstančius sučiuptų tokių vyrų³⁰. Į Drausmės batalioną kareiviai buvo siunčiami ilgesniam nei dviejų mėnesių laikotarpiui. Nepasitaisiusiems baudmės laikas galėjo būti pratęstas. Tai nusprendavo komisija, sudaryta iš bataliono karininkų ir puskarininkų.

„Drausmės bataliono bendrieji dėsniai“ skelbė, kad iš sąrašų „keičiamosios sudėties“ kareivis gali būti išbrauktas tik atlikęs baudmę, po mirties arba pasibaigus tarnybos laikui, bet pastaruoju atveju likusią baudmės dalį – jau kaip civiliui – jam tekdavo atsėdėti paprastame kalėjime. Tokia perspektyva dažnam nubaustajam neatrodė geresnė. Kai kas dėl to puldavo net į neveltį. 1923 m. rudenį laikinai ejęs Drausmės bataliono vado pareigas kpt. Pranas Saladžius savo raporte II pėstininkų diviziono vadui nupasakojo paradoksišką situaciją: „Kuomet prisiėjo siųsti į kalėjimą pirmąją partiją, kareiviai suėję prašė, kiti net ašarodami, nesiųsti į kalėjimą, bet duoti jiems daugiau darbo, ilgiau laikyti batalione. Aiškinosi, kad jie

²⁸ 1921 m. Drausmės bataliono bendrieji dėsniai..., l. 2.

²⁹ Šalkauskas H., min. str., p. 386.

³⁰ Pacevičius P., Lietuvos kariuomenės dezertyrai Nepriklausomybės karų ir valstybinumo įtvirtinimo laikotarpiu 1918–1923 m. // *Karo archyvas*, t. 29, Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2014, p. 75.

nori būti kareiviais ir grįžt namo kareiviais, tik ne kaliniais. Jiems būsia gėda savo kaime ir pasirodyti. Kiti aiškinosi, kad savo apskrities mieste teksią būti kalėjime, kur matysią pažįstami juos kaliniais esant.“³¹

Beje, 1921 m. „Drausmės bataliono bendruosiuose dėsniuose“ buvo numatyta ir dar viena, tiesa, labai savotiška sąlyga, suteikianti teisę būti išbrauktam iš „keičiamųjų“ sąrašo. Ji turėjo būti pritaikyta kareiviams, pabėgusiems iš Varniuose dislokuoto dalinio ir nesučiuptiems du mėnesius³². Archyvinuose dokumentuose nepavyko rasti duomenų, ar tokių sėkmingų bėglių pasitaikė, bet apskritai pabėgimų būta gana dažnai. Beveik kiekviename 1921 m. bataliono vado įsakyme užsimenama apie kelis pabėgusius karius.

Nesunku numanyti, kad „kadro“ ir „keičiamosios sudėties“ kareivių gyvenimo sąlygos ir režimas skyrėsi. Pirmieji naudojami tokiomis pat teisėmis kaip ir visi kiti Lietuvos kariuomenės šaukstiniai, privalėjo išeiti tą patį bazinį kario rengimo kursą ir t. t. Tačiau jie dar turėjo ir tam tikrų „privilegijų“ – pagal pinigines išmokas buvo „prilyginami specialistams“³³. „Keičiamosios sudėties“ kariai ne tik negaudavo išmokų, bet ir jų asmeninių lėšų naudojimas buvo griežtai ribotas. Skyrėsi ir maisto davinys³⁴. Sargybiniai buvo maitinami ne blogiau (o kai kada gal ir geriau) nei kitų dalinių kareiviai. Maisto davinio komponentus ir vieniems, ir kitiems stengtasi pagal galimybes keisti, kad diena iš dienos nesikartotų tie patys patiekalai. Pietums visiems kareiviams paprastai patiekdavo kruopų, ryžių, žirnių, makaronų, pupelių, bulvių košės arba šiupinio. „Kadro“ dalies atstovams skirtą porciją dar praturtindavo 160–260 g mėsos, o „keičiamiesiems“ dažniausiai tekdavo pasitenkinti trupučiu riebalų.

„Keičiamosios sudėties“, kaip ir „kadro“, kareiviams buvo vedami karinio rengimo užsiėmimai, vyko bendrojo lavinimo pamokos. Pastarųjų turinį ir tikslą aiškiai atspindi pavadinimai: „Drausmės statutas“, „Gamtos pažinimas“, „Žemdirbystė“, „Lietuva“, „Higiena“, „Lietuvių kalba“, „Istori-

³¹ Laikiniai einančio Drausmės bataliono vado pareigas kpt. P. Saladžiaus 1923 m. spalio 21 d. raportas II pėstininkų divizijos vadui // *LCVA*, f. 763, ap. 1, b. 80, l. 118.

³² 1921 m. Drausmės bataliono bendrieji dėsniai..., l. 1.

³³ Ten pat.

³⁴ 1922 m. vasario 3 d. Drausmės bataliono vado įsakymas // *LCVA*, f. 763, ap. 1, b. 46, l. 87–88.

ja“, „Karo istorija“, „Geografija“³⁵.

Stengtasi, kad šios kategorijos kareiviai neturėtų daug laisvo laiko³⁶. Todėl „keičiamiesiems“ vadovybė nuolat rasdavo įvairių darbų. Sukti galvos dėl to netekdavo: be kasdienių buitinių reikalų, bataliono teritorijoje nuolat vykdavo patalpų remontas, reikėjo apsirūpinti malkomis, prižiūrėti arklius ir t. t. Šalia kareivinių buvo įrengtos dirbtuvės. Be to, nuo 1922 m. vidurio iki 1923 m. pradžios apie 200 Drausmės bataliono „keičiamosios sudėties kareivių talkino tiesiant geležinkelį“³⁷.

Darbas laikytas viena iš tinkamiausių auklėjimo priemonių. Auklėjimo ir drausminimo principus turėjo reguliuoti Drausmės bataliono komitetas, kurį sudarė pirmininkas (dalinio vadas), kuopų vadai, kapelionas. Posėdžiuose galėjo dalyvauti ir gydytojas. Komitetas turėjo teisę „keičiamiesiems“ kareiviams „už žinojimą tarnybos ir pavyzdinę elgimąsi“ sumažinti anksčiau skirtos baudmės Drausmės batalione trukmę net iki trečdaliao³⁸. Be to, ypač gerai užsirekomendavusieji galėjo būti išleidžiami be palydovo į Varnių miestelį „tarnybos arba asmeniniais reikalais“. Dar daugiau – buvo net numatyta galimybė tokiems kariams švenčių proga suteikti keturiolikos dienų atostogas. „Keičiamosios sudėties“ kariai šventadieniais būdavo vedami į pamaldas, pasivaikščioti, vasaros metu – prie vandens telkinių išsimaudyti. Tačiau laisvalaikiu jiems, skirtingai nei „kadro kareiviams“, kurie net rengdavo vakarones ir futbolo varžybas, neleistu linksmintis. Tai buvo drausmės režimo dalis. Pažeidus jį arba bendrąją tvarką, grėسė papildomi nemalonumai.

„Drausmės bataliono bendruosiuose dėsniuose“ buvo nustatytos konkrečios baudmės už blogą elgesį. Oficialiai, idant nebūtų vienašališkai pikt-

---

³⁵ 1922 m. sausio 1 d. Drausmės bataliono vado įsakymas Nr.1 // LCVA, f. 763, ap. 1, b. 46, l. 1.

³⁶ Tai ypač akcentuota dar Drausmės bataliono pirmtakės – Atsargos kuopos vidaus tvarkos nuostatuose. Juose pabrėžta, kad „Atsargos kuopa yra darbštumo mokykla“, todėl „keičiamosios sudėties“ kareiviams „darbo valandų privalo būti ne mažiau 12 val. į parą; rikiuotės [mokymams] – 3 val., gimnastika ir sportas – 1 val., bendro lavinimo pamokų – 3 val., amatams – 3 val., pamokų ruošimas – 2 val., valgiui ir poilsiui – 4 val., nakties poilsiui (miegui) – 8 val.“: *Įsakymas Lietuvos kariuomenei Nr. 343, 1920 gegužės 27 d., Kaunas, Rikiuotės skyrius.*

³⁷ Šalkauskas H., min. str., p. 386.

³⁸ 1921 m. Drausmės bataliono bendrieji dėsniai..., l. 3.

naudžiaujama, jas skirti galėjo tik Drausmės bataliono komitetas. Šios bausmės iš esmės buvo dviejų rūšių. Pirmoji „Bendruosiuose dėsniuose“ apibūdinta taip: „tinginiams – apsileidėliams miegas gali būti sumažinamas iki penkių valandų [per parą]. Atimtos miego valandos skiriamos ruošos ir ūkio darbams“³⁹. Antroji bausmės rūšis – daboklė (nuo kelių dienų iki kelių mėnesių)⁴⁰. Ir vieną, ir kitą vargu ar kas pavadintų „nerimtomis“, nedarančiomis poveikio. Tai buvo civilizuotų šalių kariuomenėse įprastos priemonės, nelaikomos brutalaus karinio muštro išraiška. Deja, to 1921–1922 m. Lietuvos kariuomenės Drausmės bataliono vadovybei atrodė per maža ir ji ėmėsi „kūrybiškų eksperimentų“. Apie tai, kiek ir kaip tikrovė prasilenkė su reglamentais, – kitame skyriuje. O baigiant šį, reikėtų pažymėti, kad tuo metu susikompromitavusios vadovybės pakeitimas oficialioms Drausmės bataliono vidaus tvarkos nuostatoms didesnės įtakos neturėjo, nors, žinoma, faktinė situacija pagerėjo. 1923 m., kaip ir iki tol, vyko standartiniai „keičiamosios sudėties“ kareivių mokymai, darbinis auklėjimas (kareivinių remontas, ūkiniai reikalai ir t. t.). Tačiau tais metais Drausmės batalionas vėl sušmėžavo vieno rezonansinio įvykio fone. Lietuvos valdžia, likvidavusi belaisvių ir koncentracijos stovyklas, manė galinti šią netektį „kompensuoti“ pavesdama jai labai įsipykusius politinius veikėjus „pagloboti“ Varniuose įsikūrusiam daliniui. Pirmuoju tokiu „svečiu“, nepaisant jo atkaklių protestų⁴¹, tapo Kauno karo komendantu už beatodairišką Vyriausybės šmeižimą nubaustas buvęs pirmasis Lietuvos

³⁹ Ten pat.

⁴⁰ Atsargos kuopos vidaus tvarkos nuostatuose izoliavimo areštinėje (daboklėje) bausmė buvo gana smulkmeniškai reglamentuota. „Keičiamosios sudėties“ kareiviai galėjo būti baudžiami „žiauriu“ arba „mišriu“ areštu. Pirmuoju atveju būdavo skiriamas menkas ir skurdus maisto davins: pusryčiams – beveik du šimtai gramų duonos (pusė svaro), pusė litro šilto virinto vandens ir mažytis gabalėlis cukraus; pietums – pusė litro sriubos ir beveik du šimtai gramų duonos. „Mišrų“ areštą sudarydavo dvi dienos „žiaurus“ ir viena diena paprasto arešto. „Žiauriu“ areštu kuopos vadas galėjo bausti iki 5 parų, puskarininkiai – tik 1–2 paroms. Kuopos teismas galėjo šią bausmę skirti net 12 parų. „Mišrus“ areštas galėjo trukti triskart ilgiau. Žr.: *Isakymas Lietuvos kariuomenei Nr. 343, 1920 m. gegužės 27 d.*, Kaunas, Rikiuotės skyrius.

⁴¹ 1923 m. lapkričio pab. A. Voldemaro skundas gen. S. Žukauskui // *Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyrius*, f. 172, saug. vnt., 486, l. 1; A. Voldemaro 1923 m. lapkričio 4 d. skundo Kauno miesto tarybai nuorašas // *Kauno apskrities archyvas*, f. 219, ap. 1, b. 286, l. 27.

Respublikos ministras pirmininkas prof. Augustinas Voldemaras. Nepavyko nustatyti, ar po to dar kas nors iš žymesnių civilių ten „paviešėjo“, bet, panašu, kad A. Voldemarui ši atoki vieta opozicionieriams izoliuoti pasirodė tikrai tinkama. Iškart po 1926 m. gruodžio 17-osios perversmo antrąkart ėmęs vadovauti Ministrų Kabinetai, ambicingasis profesorius palaimino koncentracijos stovyklos buvusioje Drausmės bataliono teritorijoje steigimą⁴².

Pats batalionas, mažinant Lietuvos kariuomenę, dar 1924 m. pradžioje susitraukė iki kuopos⁴³, o 1926 m. pavasarį ją nuspręsta perkelti į Kauną (į šalia Aukštosios Panemunės esantį V fortą). 1928 m. kuopa buvo integruota į Karo kalėjimą⁴⁴, įsikūrusį VI forte.

Apibendrinat skyrių galima pažymėti, kad Drausmės kuopos (bataliono) raida XX a. trečiojo dešimtmečio pirmoje pusėje gerai atspindi pačius būdingiausius Lietuvos kariuomenės kūrimosi bruožus: bandymus kūrybiškai pritaikyti patirtį, įgytą carinės Rusijos laikais, pastangas išsiversti naudojantis skurdžia materialine baze, nesibaigiančias struktūrines pertvarkas.

SKANDALO PRIELAIDOS

Pristačius bendrąją informaciją apie Drausmės bataliono kūrimąsi Varniuose 1921–1922 m., galima stulgti dėmesį ir į kur kas komplikuočiau jo vidaus gyvenimo detales, išryškėjusias archyvuose dokumentuose.

Pirmas rimtas signalas, kad atokiame šalies užkampyje dislokuotame specialiosios paskirties kariniame dalinyje vyksta kažkas neaiškaus ir negero, KAM pasiekė 1921 m. vėlyvą pavasarį. Į Kauną buvo pranešta, kad

---

⁴² Plačiau apie 1927–1932 m. Varniuose veikusių koncentracijos stovyklą žr.: **Kuodys M.**, min. veik.

⁴³ Pagal 1923 m. pabaigoje patvirtintus Drausmės kuopos taikos meto etatus dalinyje turėjo būti 4 karininkai, 3 viršilos, 12 vyresniųjų puskarininkių, 15 jaunesniųjų puskarininkių, 12 grandinių ir 178 eiliniai. Žr.: 1923 m. gruodžio 1d. Drausmės kuopos taikos meto etatai // *LCVA*, f. 763, ap. 1, b. 103, l. 1.

⁴⁴ **Stoliarovas A.**, min. str., p. 123.

gegužės 10 d. Varniuose, už Drausmės bataliono teritorijos ribų, sargybinis nušovė du pabėgti bandžiusius kareivius⁴⁵. Suvokiant šio sudėtingo laikotarpio kasdienybę, atrodytų, kad tokia žinia kariuomenės vadovybės neturėjo labai sukrėsti, nes pavienių kareivių mirčių šalyje išsibarsčiusiuose daliniuose dėl įvairių nelaimingų atsitikimų ar ūmių, nenustatytų ligų pasitaikydavo nuolat ir tai buvo laikoma natūraliu dalyku. Tačiau abstraktūs pirminiai įvykio faktai atrodė įtartini: du „keičiamosios sudėties“ kareiviai, lydimi ginkluotų sargybinių, ankstų gegužės rytą išėjo prie nelabai toli nuo dalinio pastatų esančio upelio žvejoti su tinklu; patikimo paaiškinimo, kas ten vėliau iš tiesų atsitiko, niekas nepateikė, tik tos žvejybos rezultatas neginčijamas – du kūnai su šautinėmis žaizdomis. Tokios aplinkybės neleido apsiriboti formalumais. Inicijuotą tyrimą koordinavo Kariuomenės teismo tardytojas ypatingoms byloms plk. Viktoras Engleris⁴⁶. Jis per tarpininkus ėmė organizuoti potencialių liudininkų apklausas⁴⁷. Reikiama medžiaga per kelis mėnesius buvo surinkta, išanalizuota ir įvertinta. Nustatyta, kad sargybinis elgėsi pagal statutą – prieš šaudamas bėgančiuosius kelis syk garsiai perspėjo ir tik įsitikinęs, kad reikalavimas ignoruojamas, paleido mirtinus šūvius. Dėl to Kariuomenės teismas 1921 m. rugpjūčio 29 d. posėdyje, „neradęs nusikaltimo sudėties“, bylą „numarino“⁴⁸.

Nors tyrimas parodė, kad kulkos į „keičiamosios sudėties“ kareivius buvo paleistos teisėtai, KAM ėmė akivaizdžiai nepasitikėti Drausmės bataliono vadovybe. Varniuose vienas po kito pradėjo lankytis įvairaus rango tikrintojai. Pirmasis su tokia misija atvyko karininkas ypatingiems reikalams prie KAM plk. Vincas Grigaliūnas-Glovackis. Jis dalinyje praleido net tris savaites (1921 m. rugpjūčio 29–rugsėjo 18 d.) ir, kaip pats savo aštuonių lapų ataskaitos (vietoje kurios, jo paties tvirtinimu,

⁴⁵ Drausmės bataliono vado 1921 m. gegužės 11 d. telefonogramos Nr. 55 Vietinės kariuomenės brigados vadui nuorašas // *LCVA*, f. 507, ap. 6, b. 1815, l. 46.

⁴⁶ Reikėtų patikslinti, kad V. Engleriui Lietuvos kariuomenės pulkininko laipsnis buvo suteiktas tik 1926 m., iki tol leista oficialiai vadintis „rusų tarnybos pulkininku“. Žr.: **Sto-liarovas A.**, min. veik., p. 99–100.

⁴⁷ Kariuomenės teismo tardytojo ypatingoms byloms plk. V. Englerio 1921 m. birželio 13 d. raštas Biržų nuovados teismo tardytojui // *LCVA*, f. 507, ap. 6, b. 1816, l. 281.

⁴⁸ Kariuomenės teismo tardytojo plk. V. Englerio 1922 m. liepos 20 d. pažyma // *LCVA*, f. 507, ap. 6, b. 1816, l. 273.

esą reikėtų surašyti „visą eilę tomų“⁴⁹ pradžioje pažymėjo, „batalionas tapo aprevizuotas ir prainspektuotas visais atžvilgiais, nuo pat savo gyvenimo pradžios“⁵⁰. Didesnių priekaištų dėl materialinių dalykų Drausmės batalionui plk. Grigaliūnas-Glovackis nepareiškė. Kareivių išvaizda, nepaisant šiek tiek aprintų uniformų, pasirodė gana gera, gyvenamųjų patalpų įrengimas – pakenciamas, maitinimas – neblogas. Žinoma, formuluodamas išvadas, jis atsižvelgė į apskritai skurdų to meto Lietuvos kariuomenės aprūpinimą. Pavarčius 1920–1921 m. KAM įsakymus, kuriuose pateikti įvairių dalinių apžiūrų protokolų fragmentai, galima rasti gerokai labiau šokiruojančių varganos kareivių buities pavyzdžių. Tačiau bendras įspūdis, kurį pareigūnui paliko Varnių realybė, jo paties žodžiais tariant, buvo „sunkus“. Ataskaitos išvadose konstatuota, kad Varniuose susiklosčiusi situacija kompromituoja kariuomenę, teikia peno bolševikų propagandai, o tai esą gali „privesti prie katastrofos“⁵¹. Kaip vieną didžiausių problemų plk. Grigaliūnas-Glovackis įvardijo kareivių siuntimo į Drausmės batalioną be teismo sprendimo praktiką. Pareigūnas išsiaiškino, kad būta „daug neteisybų ir skriaudų, daromų kareiviams dalyse [daliniuose – M. K.] – už mažiausią menkniekį neištyrus dalyko siųsti drausmės dalin, didesnė dalis net nuteistų nežino savo kaltės ir įkliuvę dėl tos ar kitos nelaimės“⁵². Remdamasis tuo, KAM revizorius iškėlė prielaidą, kad pulkuose, iš kurių į Varnius be teismo atsiunčiama daugiausiai kareivių, karininkai abejingi savo pareigoms arba apskritai nesugeba auklėti šauktinių ir laikosi ydingos nuostatos, kad tai geriausiai atliks Drausmės batalionas. Tačiau ir pastarojo kadrai, pasak plk. Grigaliūno-Glovackio, tokiam darbui arba nepasiruošę, arba neturi reikiamų moralinių savybių. Ataskaitos autorius ryžosi net tokiai drastiškai išvadai: „Drausmės batalione netinkamas elgesys puskarininkių, netaktas karininkų priverčia juos [kareivius] užsimiršti, kad jie esą žmonės.“⁵³ Čia reikia pabrėžti, kad taip pareiškė ne šiaip koks aukštais etiniais ir moraliniais standartais susirū-

⁴⁹ Karininko ypatingiems reikalams prie KAM plk. Vinco Grigaliūno-Glovackio 1921 m. spalio 1 d. raporto KAM nuorašas // LCVA, f. 507, ap. 6, b. 1816, l. 53.

⁵⁰ Ten pat, l. 45.

⁵¹ Ten pat, l. 53.

⁵² Ten pat.

⁵³ Ten pat.

pinęs KAM kanceliarijos idealistas, bet „kieta ranka“ – teisinių skrupulų nevaržomo „kazokų atamano“ elgesiu Nepriklausomybės kovų metu pagarsėjęs karininkas⁵⁴. Tiesa, jis sutiko, kad auklėjant tikrai nusikaltusius kareivius prasminga naudoti „stipresnius“, nei oficialiai patvirtinti, metodus. Savo požiūrį jis argumentavo taip: „Šitame atveju būtinas reikalas išdirbti drausmės batalionui taisykles, žinoma, čia negali būti normalios bausmės, sulig tik drausmės statuto, kadangi kitaip drausmės batalionas nustoja savo prasmės.“⁵⁵ Tačiau kartu inspektorius pripažino, kad „iki išleidimui tokių instrukcijų bei normų, palaikymui drausmės [batalione] viršininkai vykdo savo sumanymus, kas yra panašaus ant savivalės ir [pa]kenčiama būti negali, idant išvengus traukimo žmonių [karininkų] atsakomybėn“⁵⁶. Taigi jau 1921 m. rudens pradžioje plk. V. Grigaliūnas-Glovackis lankydamasis Varniuose, atrodo, sužinojo, už ką lygiai po metų buvo teisiamas Drausmės bataliono vadas. Tačiau KAM inspektorius neleistino kareivių kankinimo problemos savo ataskaitoje neakcentavo, labiau stengėsi pabrėžti žemą daugumos Drausmės bataliono karininkų ir puskarininkų kvalifikaciją (prastą karybos dalykų išmanymą), menką moralinį autoritetą. Pasak jo, dėl „inteligentiškų pajėgų“ stygiaus joks rimtesnis kareivių švietimas ir auklėjimas esą neįmanomas. Tačiau įdomiausia tai, kad iš prastai apibūdintos Drausmės bataliono karininkų daugumos V. Grigaliūnas-Glovackis išskyrė dalinio vadą vyr. ltn. J. Nevronį, kuris, pulkininko nuomone, buvo gana kompetentingas, veiklus, stengėsi išnaudoti visas galimybes, kad tik palaikytų tvarką. Dėl to ataskaitoje net siūlyta jam pareikšti padėką ir suteikti kapitono laipsnį. Toks žingsnis – įrodinėjo V. Grigaliūnas-Glovackis – ne tik dar labiau motyvuotų vyr. ltn. Nevronį, bet ir padidintų jo autoritetą⁵⁷. Iš tiesų Drausmės kuopoje buvo keli vyresnieji leitenantai, tad dėl amžiaus Nevronis (27 m.) nelabai galėjo jaustis pranašesnis, pabrėžti savo, kaip vado, statusą, pavyzdžiui, prieš jau gerokai „pagyvenusį“ vyr. ltn. Joną Džiuvę (38 m.).

⁵⁴ Žr.: **Jankauskas V.**, Vincas Grigaliūnas-Glovackis. Ilgai keiktas... // *Nepriklausomos Lietuvos generolai*, d. 1, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1998, p. 39–46.

⁵⁵ Plk. Vinco Grigaliūno-Glovackio 1921 m. spalio 1 d. raporto KAM nuorašas, l. 52.

⁵⁶ Ten pat, l. 52.

⁵⁷ Ten pat, l. 53.

KAM neatsižvelgė į plk. V. Grigaliūno-Glovackio rekomendacijas ir Drausmės bataliono vado nesiskubino paaukštinti. Užtat dėmesys jo vadovaujamam daliniui nemažėjo. Atrodo, kad tai paskatino vyr. ltn. J. Nevronį pavaldinius griežčiau kontroliuoti. Kaip jam tai sekėsi, sunku nustatyti, bet savo intencijas raštiškuose įsakymuose batalionui jis stengėsi demonstratyviai pabrėžti. Matyt, ruošėsi kitam patikrinimui ir norėjo, kad dokumentai bylotų apie jo principingumą. Smarkokai pavaldiniams pylos vyr. ltn. J. Nevronis davė 1922 m. sausio 1 d. Iš raštiškame įsakyme batalionui esančių užuominų galima spėti, kad didžiąsias žiemos šventes daugelis karininkų ir puskarininkų praleido tikrai „smagiai“. Įsakyme pažymėta, kad „ypatingai iš pusės karininkų begalinis girtuokliavimas ir retas išsiblaivėjimas privedė prie tokių apsireiškimų, už kuriuos kalti traukiami atsakomybėn teismo keliu ir baudžiami aukščiausiu laipsniu“⁵⁸. Todėl bataliono vadas uždraudė pavaldiniams „vaikštinėti į miestą girtuokliavimo tikslais, t. y. lankyti Varnius, miesto girtuokliavimo įstaigas“, ir pažadėjo „visus neblaivius sutiktus gatvėje talpinti į atitinkamas dabokles“. Savo perspėjimus ir nurodymus vyr. ltn. J. Nevronis baigė pranašišku naujamečiu linkėjimu: „Linkiu bataliono kariškiams išvengti šiuose metuose panašių prasižengimų, nes mūsų kariuomenė kasdiena tobulinasi ir kasdiena didinasi iš jos reikalavimai“. Iš tiesų KAM dėjo daug pastangų, kad išaiškintų ir išspręstų kariuomenės vidaus problemas, kol jos neiškilo į viešumą. 1922 m. pirmoje pusėje į Varnius vėl buvo atsiųsti inspektoriai – reikėjo nuodugniau įvertinti ankstesnės revizijos ataskaitoje nurodytas negeroves ir imtis priemonių joms pašalinti. Juo giliau buvo kapstomasi, tuo labiau Drausmės bataliono vadas „klimpo“ į jam nepalankių įtarimų liūną.

Remiantis tam tikromis kontekstinėmis užuominomis archyviniuose dokumentuose, galima numanyti, jog 1922 m. sausio viduryje Varniuose lankėsi Kariuomenės teismo sistemos atstovas. Tiksliai asmens ir pareigų nepavyko nustatyti, bet, atrodo, tai buvo kažkoks valstybės gynėjas (t. y. prokuroro) padėjėjas ar įgaliotinis. Tačiau svarbiausia šiuo atveju yra tai, kad šis vizitatorius Drausmės batalione sulaukė žodinių skundų ar aptakių užuominų, jog dalinyje su kareiviais elgiamasi žiauriai – naudojami sveikatą žalojančios fizinio poveikio priemonės. Ši informacija netrukus

⁵⁸ Drausmės batalionui įsakymas Nr. 2, 1922 m. sausio 2 d. // LCVA, f. 763, ap. 1, b. 46, l. 3.

pasiekė krašto apsaugos ministrą prof. Joną Šimkų. Panašias su karininkų ir karių savivale susijusias problemas jam tuo metu tekdavo spręsti nuolat⁵⁹. Ministras nedelsdamas davė nurodymą Vietinės kariuomenės brigados vadui mjr. A. Merkiui išsiaiškinti situaciją. Šis tuo užsiimti pavedė žemesniajai savo vadovaujamos struktūros grandžiai – Telšių karo komendantui mjr. Steponui Rusteikai⁶⁰. Įsakymą nedelsiant imtasi vykdyti. Varniuose kpt. S. Rusteika praleido dvi dienas – sausio 22-ąją ir 23-iąją. Raporte viršininkui jis pažymėjo, kad apklausė dalinio gydytoją, karininkus, „apvaikščiojo visas kareivines, dabokles ir abelnai [apskritai – M. K.] visus pašalius“, bet nieko neišgirdo ir niekur nematė „nė vieno apmušto žmogaus“⁶¹. Apie smurtą teiravosi ir „areštuotų“ (t. y. areštinėje sėdėjusių) kareivių, tačiau niekas jokių pretenzijų nepareiškė. Be to, pats bataliono vadas tikrintojui asmeniškai davė „garbės žodį“, kad niekas kareivių nemušė. Savo vizitą mjr. S. Rusteika baigė profilaktiniu pokalbiu. Sušaukęs visus bataliono karininkus, jis griežtai įspėjo, kad už „kožną saivališką pasielgimą prisieis jiems nešti sunkią atsakomybę“⁶².

Taigi Telšių karo komendantui nieko nepavyko išsiaiškinti. Krašto apsaugos ministerijos tai netenkino – įtarimai neatrodė patikimai išsklaidyti. Todėl nuspręsta viso šio reikalo nepalikti iki galo neištirto, toliau ieškoti neteisėtų veiksmų įrodymų. Panašiu metu tokią užduotį gavo specialus KAM inspektorius ir Generalinio štabo Žvalgybos skyrius⁶³. Pastarasis, atrodo, dirbo neoficialiai, savo įprastais metodais, su kitomis suinteresuotomis struktūromis per daug nebendraudamas, nes raštiškų ataskaitų, išskyrus kai kurių tiriamų faktų liudininkų parodymus, nepavyko rasti. Galbūt jos neišliko arba „pasislėpė“ gana painiai suarchyvuotoje to laikotarpio Žvalgybos skyriaus veiklos dokumentacijoje. Šiaip ar taip, šios niūrios Drausmės bataliono istorijos atomazgai didžiausią įtaką turėjo karininko

⁵⁹ **Blažytė-Baužienė D.**, Profesorius Jonas Šimkus // *Lietuvos krašto apsaugos ministrai ir kariuomenės vadai*, t. 2, Vilnius: Krašto apsaugos ministerija, Vytauto Didžiojo karo muziejus, 2008, p. 79.

⁶⁰ Vietinės kariuomenės brigados vado 1922 m. sausio mėn. telefonograma Telšių karo komendantui // *LCVA*, f. 507, ap. 6, b. 1816, l. 242.

⁶¹ Telšių karo komendanto mjr. S. Rusteikos 1922 m. sausio 24 d. raportas Vietinės kariuomenės brigados vadui // *LCVA*, f. 507, ap. 6, b. 1816, l. 240.

⁶² Ten pat.

⁶³ **Budrys J.**, min. veik., p. 182.

ypatingiesiems reikalams prie krašto apsaugos ministro mjr. Jurgio Bylos atliktas tyrimas. Jis suteikė galimybę oficialiai pareikšti kaltinimus Drausmės bataliono vadui. Prasminga pridurti, kad minėtas inspektorius pasižymėjo aukšta kompetencija, nepriekaištinga reputacija ir polinkiu ieškoti tiesos, nepaisant, kokia nemaloni ji galėtų pasirodyti ar kiek pastangų tos paieškos pareikalautų⁶⁴.

1922 m. balandžio 3 d. mjr. J. Byla gavo specialų raštišką savo tiesioginio viršininko krašto apsaugos ministro Balio Sližio įsakymą. Ypatinųjų reikalų karininkui nurodyta nedelsiant vykti į Varnius ir patikrinti Kariuomenės teismo valstybės gynėjo (prokuroro) pateiktą informaciją „apie terorizavimą tame batalione nusikaltusių kareivių“⁶⁵. Šiame įsakyme bene pirmą kartą buvo sukonkretinta, kaip reikėtų suprasti žodį „terorizavimas“, – turėtas omenyje mušimas, laikymas susirietusių vyrų ankštuose narvuose. Dokumentas taip pat suteikė teisę mjr. J. Bylai reikalauti iš kariuomenės dalinių vadų, karo komendantų, vietos savivaldybių visokeriopos pagalbos, būtinos „tarnybos pareigas einant“.

Ypatinųjų reikalų karininkas Varniuose praleido savaitę (balandžio 6–12 d.). Per tą laiką jis ne tik nuodugniai išstudijavo bataliono dokumentus, bet ir atliko 21 kvotą – apklausė su tiriamais faktais vienaip ar kitaip galimai susijusius kareivius ir karininkus. Surinktą medžiagą mjr. J. Byla apibendrino išvadose. Visas jas iš eilės pristatyti ir komentuoti nelabai verta, nes lemiamą reikšmę turėjo tik kai kurios iš jų. Inspektorius surinko pakankamai įrodymų, kad Drausmės batalione nusikaltę „keičiamosios sudėties kareiviai“ buvo ne tik spontaniškai apstumdomi ir apkumščiuojami – jiems dažnai rengtos ir savotiškos egzekucijos. Kvotų metu paaiškėjo, kad „rykštės tame batalione buvo vartojamos ligi 1921 m. gegužės ar birželio mėnesio“⁶⁶. Inspektoriui pavyko rasti protokolą, kuriame nurodyta,

⁶⁴ 1920–1921 m. krašto apsaugos ministro pareigas ėjęs plk. Konstantinas Žukas savo tuometį padėjėją J. Bylą po daugelio metų emigracijoje rašytuose memuaruose apibūdino itin prielankiai: „Iš jo [J. Bylos – M. K.] turėjau ypač daug naudos. Tai buvo aukštos moralės, šalto ir sveiko proto žmogus. Socialdemokratas, karštas patriotas, idealistas, humanistas. Vėliau kartu dirbant jis dažnai mane veikė taip kaip šaltas kompresas karščiuojantį žmogų.“ Žr.: **Žukas K.**, *Žvilgsnis į praeitį*, antras leid., Vilnius: Mintis, 1992, p. 185.

⁶⁵ Krašto apsaugos ministro B. Sližio 1922 m. balandžio 3 d. slaptas skubus įsakymas mjr. J. Bylai // *LCVA*, f. 507, ap. 6, b. 1815, l. 5.

⁶⁶ Mjr. J. Bylos 1922 m. balandžio 25 d. raportas KAM // *LCVA*, f. 507, ap. 6, b. 1815, l. 7.

kad tų pačių metų sausio mėnesį rykštėmis (nuo 10 iki 100 kirčių) buvo nubausta 16 kareivių. Tai neturėtų labai šokiruoti – carinės Rusijos kariuomenės drausmės daliniuose tokios baudžios laikus primenančios fizinės bausmės buvo įteisintos ir praktikuotos net Pirmojo pasaulinio karo metais⁶⁷. Įvairiose besikuriančios Lietuvos kariuomenės srityse, gana plačiai remiantis „rusiška patirtimi“, matyt, bandyta pratęsti ir šią demokratinei valstybei tikrai garbės nedarančią „tradiciją“. Lietuvos kariuomenės vadovybė tokių priemonių niekada nebuvo sankcionavusi – jas Varniuose dislokuoto dalinio karininkai nusprendė taikyti savo nuožiūra – „pažodžiu“ vadovaudamiesi rusiškais kariniais įstatymais. Tai savo raporte pabrėžė ir mjr. J. Byla, primindamas, kad fizinės bausmės draudė ir tuo metu galiojusi laikinoji Lietuvos Valstybės Konstitucija. Tačiau raporte užfiksuotas „rykščių epizodas“ – ne vienintelis ir ne pats rimčiausias žiaurus, neteisėto elgesio pavyzdys, nes, kaip pažymėjo inspektorius, „mušimas kareivių kumščia, nagaika [trumpas, iš odos atraižų supintas raitelio rimbas arba vytinis – M. K.], lazda, diržas batalione [buvo] vartojamas visą laiką ir net laike mano apsilankymo batalione“⁶⁸. Šis smurtavimas baigdavosi įvairiais kūno sužalojimais, tokiais kaip „ausų apkurtimas“, „kraujo išsiliejimas po oda“, „smegenų uždegimas“. Mjr. J. Byla taip pat nustatė, kad skundai dėl kareivių kankinimo narvuose – ne prasimanymas. Raporte jis nurodė, kad prie bataliono daboklės buvo įrengtos keturios iš lentų sukaltos dėžės su tarpais – vadinamieji narvai (dokumentuose dažniausiai figūruoja rusiškas žodis „kletka“), kuriuose vidutinio ūgio vyras negalėjo nei atsistoti, nei apsisukti. Tokia bausmė trukdavo net dvi tris paras. Be to, nustatyta, kad nusikaltę kareiviai už nugaros surištomis rankomis kelioms valandoms buvo kabinami ant vieno iš pastatų rūsio sienoje įtaisytų kablių. Tai buvo tikras kankinimas: taip kabančio žmogaus kūno svoris skausmingai lauždavo sąnarius, virvės iki kraujo įsirėždavo į riešus. Ir tai dar ne viskas. Ypatingųjų reikalų karininkas sužinojo ir apie kitus, nors ir ne tiek sveika-

⁶⁷ Tai paliudyta ir Rusijos kariuomenės artilerijos dalinyje Pirmojo pasaulinio karo metais tarnavusio lietuvio iš Pakaunės Jurgio Jekelaičio atsiminimuose. Žr.: **Jekelaitis J., Jėigu kas nors skaitys. Atsiminimai**, Kaunas: Spindulys 1996, p. 100–103. Beje, būsimasis Lietuvos kariuomenės Drausmės bataliono vadas Jurgis Nevronis tada taip pat tarnavo puskarininkiu artilerijoje.

⁶⁸ Mjr. J. Bylos 1922 m. balandžio 25 d. raportas KAM, I. 7.

tai pavojingus, kareivių „terorizavimo“ būdus: vertimą įsikandus į dantis metalinį katiliuką šokčioti atsitūpus (t. y. lyg ir vaikščiojimas „žąsėle“)⁶⁹, daug sykių gultis į pusnį ir stotis (žiemos metu) ir kitus panašius dėl „pramogos“ sugalvotus pasityčiojimus. Kai kurias išvardytas smurtavimo ir neteisėto elgesio formas patvirtino ir Lietuvos kariuomenės kontržvalgybos atstovų apklausti civiliai asmenys, gyvenę šalia bataliono arba kartkartėmis darbo reikalais patekdavę į dalinio teritoriją⁷⁰. Visų šių savivalės ir smurto apraiškų priežastimi mjr. J. Byla laikė „netikusį bataliono karininkų sąstatą“ – menkos kompetencijos, nemotyvuotą, nuolat girtuokliaujančių ir kortuojančių. Jis, priešingai nei prieš pusmetį situaciją Varniuose tyręs plk. V. Grigaliūnas-Glovackis, visai nebandė užtarti Drausmės bataliono vado J. Nevronio ir visą kaltę suversti jį supusiai aplinkai. 11-oji raporto išvada labai kategoriška: „Bataliono vadas vyr. ltn. Nevronis neturi nė amžiaus prityrimo, nė tarnystės stažo ir svarbiausiai jokio supratimo apie auklėjimą ir pataisymą nubaustų kareivių. Visi jo gabumai apsirėškia vienoj srity, būtent terorizavime esančių jo žinioj kareivių.“⁷¹ Dėl to inspektorius rekomendavo bataliono vadą nedelsiant pašalinti iš posto ir vietoj jo paskirti kokį „rimtą karininką, turintį šiek tiek pedagoginių gabumų“⁷². Į naujus dalinius iš Varnių taip pat esą reikėtų perkelti ir kitus „netikusius“ karininkus. Beje, vyr. ltn. H. Šalkauskas, 1928 m. spaudoje paskelbęs trumpą, gražų straipsnį apie Drausmės bataliono kasdienybę, raporte taip pat nebuvo apibūdintas labai teigiamai⁷³. Reikia pažymėti, kad jis⁷⁴, kaip

⁶⁹ 1922 m. Kariuomenės teismo valstybės gynėjui kpt. Karoliui Žalkauskui mjr. J. Byla plačiau paaiškino šios bausmės taikymo aplinkybes: „Jeigu viršilos pastebi pas einančius pasiimti kareivius nešvarų katiliuką, tai liepia jiems įsikandus katiliuką šokinėti kaip varlėms prie katilo.“ Žr.: Mjr. J. Bylos 1922 m. balandžio 30 d. parodymų Kariuomenės teismo valstybės gynėjui protokololas // LCVA, f. 507, ap. 7, b. 550, l. 3.

⁷⁰ 1922 m. KAM Generalinio štabo Žvalgybos skyriaus pažyma // LCVA, f. 10, ap. 1, b. 124, l. 57–58.

⁷¹ Mjr. J. Bylos 1922 m. balandžio 25 d. raportas KAM, l. 8.

⁷² Ten pat.

⁷³ Tačiau kitoje 1922 m. kpt. Prano Saladžiaus pasirašytoje charakteristikoje vyr. ltn. H. Šalkauskas buvo įvertintas labai palankiai: „Drausmingas, auklėja ir moki- na kareivius [tinkamai], rodo iniciatyvos. Tarnybai pasiaukoja. <...> Karininkas draus- mingas, inteligentiškas, sąžiningas.“ Žr.: H. Šalkausko 1922 m. atestacijos lapas // LCVA, f. 763, ap. 1, b. 80, l. 4.

⁷⁴ Vyr. ltn. H. Šalkauskas teigė nematęs nei jokio „keičiamosios sudėties“ kareivių mu-

ir dauguma kitų Drausmės bataliono karininkų, mjr. J. Bylai juos apklausiant, laikėsi aiškiai gynybinės taktikos: kalbėjo mažai, glaustai, smurto ir patyčių sakėsi nematęs arba apibūdino šiuos atvejus kaip pavienius, iš dalies pateisinamus, neturėjusius jokių rimtesnių padarinių kareivių sveikatai ir pan.⁷⁵ Vis dėlto panašios interpretacijos inspektoriaus neįtikino – jis pateikė tikrai griežtas išvadas. Kariuomenės teismo valstybės gynėjui to pakako, kad pradėtų ikiteisminį tyrimą, būtiną kaltinamajam aktui parengti. Sykiu tai ženklino pirmąjį – „paslaptiškiausią“ – kontroversiškos Drausmės bataliono Varniuose istorijos etapą. Jis, jei KAM nebūtų principingai reagavusi į nerimą keliančias žinias ir inicijavusi kelių nuodugnių patikrinimų, galėjo užsitęsti kur kas ilgiau ir virsti nemenku skandalu, kuris labai būtų pakenkęs Lietuvos kariuomenės įvaizdžiui visuomenėje. Visos prielaidos tam buvo.

BYLOS BAIGTIS IR KALTINAMOJO LIKIMAS

Po ypatingųjų reikalų karininko mjr. J. Bylos apsilankymo Varniuose 1922 m. balandžio pradžioje atliktos revizijos ir kvotų situacija Drausmės batalione krašto apsaugos ministrui B. Sližiui tapo aiškesnė. Reikėjo nedelsiant spręsti problemą. Kariuomenės teismo valstybės gynėjas pradėjo ikiteisminį tyrimą. Šis skyrius – apie jo baigtį ir pagrindinio kaltinamojo tolesnį likimą.

Oficialaus kaltinimo parengimas, net ir dirbant gana skubiai, turė-

---

šimo, nei topinėjimo su katiliukais dantyse. Pripažino tik bausmės narve egzistavimą. Vyr. ltn. H. Šalkausko 1922 m. balandžio 11 d. parodymai mjr. J. Bylai // LCVA, f. 507, ap. 6, b. 1815, l. 24.

⁷⁵ Antai ltn. Jonas Džiuvė aiškino, kad be ryškčių su kai kuriais kareiviais nepavykdavę susitvarkyti: esą „tik pavartojus bizūną“ vienas nepataisomas vagišius pasakė, kur pardavė aštuonias iš bataliono kareivinių nugvelbtas antklodes. J. Džiuvė tvirtinimu, kareivių vertimas tūpčioti įsikandus katiliuką buvo viso labo „gimnastika“. Žr.: Ltn. J. Džiuvė 1922 m. balandžio 11 d. parodymai mjr. J. Bylai // Ten pat, l. 30. Šiam karininkui, kaip ir kai kuriems kitiems aktyviausiems tokios „gimnastikos“ rūšies propagotojams, tai galiausiai „atsirūgo“ – prastai įvertintas per atestaciją, 1923 m. pavasarį jis buvo atleistas iš kariuomenės. Žr.: *Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953*, t. 3, p. 97.

jo užtrukti mažiausiai mėnesį, tačiau Varniuose per tą laikotarpį viskas likti po senovei nebegalėjo. Iš pradžių imtasi švelnių kardomųjų priemonių – Drausmės bataliono vadas buvo laikinai nušalintas nuo pareigų, jį trumpam pakeitė mjr. Jonas Statkevičius. Be to, krašto apsaugos ministras įsakė Vietinės kariuomenės brigados vadui užtikrinti, kad „kūno bausmės“, būtent „rykštės“, kaip prieštaraujancios „Laikinosios Konstitucijos dėsniams“ dalinyje daugiau nebūtų praktikuojamos⁷⁶. Tačiau šie nurodymai ir formalus vado nušalinimas tuo metu nepadėjo iš esmės pakeisti psichologinės atmosferos Varniuose dislokuotame dalinyje. Gegužės viduryje Vietinės kariuomenės brigados vadą pasiekė žinios, kad „nekurie karininkai Drausmės bataliono, išvykus mjr. Bylai, kuris darė batalione tardymą, pradėjo tardyti visus kareivius, kurie tik buvo šaukiami pas [tyrėją], spēka [jėga – M. K.] vertė juos išsipasakoti, ką [jam] sakė“⁷⁷. Beveik tuo pat metu mjr. J. Byla informavo Kariuomenės teismo tardytoją ypatingai svarbioms byloms plk. Viktorą Englerį, jog vizito Varniuose metu gavo anoniminį pranešimą, kuriame įrodinėta, kad prieš metus du per žvejybą nušauti Drausmės bataliono kareiviai žuvo dėl kitų priežasčių, nei oficialiai nustatyta. Esą jie visai nebandė bėgti – sargybinis įvykdė šaltakraujišką egzekuciją paliepus ištūžusiam vyr. ltn. Nevroniui, nes atsisakė su drabužiais bristi į šaltą vandenį statyti tinklo⁷⁸. Beje, tarp Varnių gyventojų tuo metu gana plačiai sklاندė kalbos, jog kareiviai buvo nužudyti dar ir dėl to, kad galėjo žinoti daug pavojingų paslapčių. Šamokslo teorijai gimti padėjo skubotos žuvusiųjų laidotuvės ir apskritai įtartinas bataliono vadovybės elgesys tomis dienomis⁷⁹. Tai buvo ne vienintelis atvejis, kai vyr. ltn. J. Nevroniui bandyta „prikabinti“ kaltę dėl žmogžudystės. Kariuomenės teismo tardytojas turėjo iš neaiškių šaltinių gautos informacijos, kad buvo dar bent vienas oficialiai pateisintas susidorojimas su eiliniu kareiviu. Tiksliau, pastarasis mirė nuo smegenų uždegimo vežamas iš Varnių į Karo ligoninę Kaune.

⁷⁶ Krašto apsaugos ministro B. Sližio 1922 m. gegužės 10 d. slaptas įsakymas Vietinės kariuomenės brigadai // *LCVA*, f. 507, ap. 6, b. 1815, l. 12.

⁷⁷ Vietinės kariuomenės brigados vado mjr. A. Merkio 1922 m. gegužės 17 d. įsakymas e. p. Drausmės bataliono vadui mjr. Statkevičiui // *LCVA*, f. 507, ap. 6, b. 1816, l. 1.

⁷⁸ Slaptas skubus 1922 m. gegužės 16 d. mjr. J. Bylos pranešimas Kariuomenės teismo ypatingai svarbių bylų tardytojui plk. V. Engleriui // *LCVA*, f. 507, ap. 6, b. 1815, l. 45.

⁷⁹ 1922 m. KAM Generalinio štabo Žvalgybos skyriaus pažyma // *LCVA*, f. 10, ap. 1, b. 124, l. 57–58.

Ligos priežastis esą galėjęs būti nuolatinis mušimas ir jo sukeltos galvos traumos⁸⁰. Pažymėtina, kad prieš kareivį smurtavo tas pats puskarininkis, kuris nušovė du anksčiau minėtus bėglius. Po mėnesio Kariuomenės teismą pasiekė dar vienas dokumentas, savotiškai papildantis tuos kažkieno „ne protokolui“ pateiktus kaltinimus. Tai buvo vieno nuteisto dezertyro iš Drausmės bataliono malonės prašymo Lietuvos Respublikos Prezidentui nuorašas⁸¹. Laiške kareivis teisinosi iš dalinio pabėgęs dėl nuolatinio nepakeliamo smurto – bijodamas, kad anksčiau ar vėliau jam viskas baigsis taip pat kaip tam tarnybos draugui, kuris po galvos sumušimo susirgo ir mirė.

Kai Kariuomenės teismą pasiekė visos tos, kad ir nepatvirtintos, žinios apie galimai tyčinius kareivių nužudymus ir Drausmės bataliono karininkų bandymus įbauginti potencialius liudininkus, nuspręsta pagrindiniam įtariamajam – dalinio vadui – pritaikyti griežtesnę kardomąją priemonę – areštą. Gegužės 18 d. vyr. ltn. J. Nevronis buvo suimtas ir išvežtas į Karo kalėjimą Kaune⁸². Dar prieš mėnesį Vietinės kariuomenės brigados vadui mjr. A. Merkiui jis skundėsi tapęs pavaldinių šmeižikiško sąmokso auka. Tada raporte aiškino, kad „tardymas majoro Bylos įvedė batalione demagogiją ir baisiausius santykius tarpe karininkų, kurie, sumaišę savo asmeniškų dalykus su tarnyba“, bando visą kaltę suversti dalinio vadui, kad juo nusikratytų⁸³. Pagrindiniai intrigantai esą buvo kpt. Aleksejus Tiška (kitur dokumentuose – Tiško), ltn. Petras Jurgelevičius, ltn. Juozas Kaironis ir bataliono gydytojas Mečislovas Norkus⁸⁴. Skaitant pastarojo parodymus,

⁸⁰ Kariuomenės teismo tardytojo ypatingoms byloms 1922 m. gegužės 12 d. nutarimo Nr. 3 nuorašas // *LCVA*, f. 507, ap. 6, b. 1815, l. 71.

⁸¹ Eil. Povilo Jandalo 1922 m. birželio 17 d. prašymo Lietuvos Respublikos Prezidentui nuorašas // *LCVA*, f. 507, ap. 6, b. 1816, l. 262.

⁸² Vyr. ltn. J. Nevronio 1922 m. rugpjūčio 6 d. pareiškimas Kariuomenės teismo pirminkui // *LCVA*, f. 507, ap. 6, b. 1816, l. 6.

⁸³ Vyr. ltn. J. Nevronio 1922 m. balandžio 13 d. raporto Vietinės kariuomenės brigados vadui nuorašas // *LCVA*, f. 507, ap. 6, b. 1815, l. 76.

⁸⁴ Dauguma minėtų karininkų vyr. ltn. J. Nevronis Vietinės kariuomenės brigados vadui skundėsi dar iki mjr. J. Bylos inspekcijos. Štai ką jis pažymėjo viename iš savo raportų 1922 m. pradžioje: „Iš prisiųstų karininkų penki batalionui netinkami. Kapitonas Tiška kaipo karininkas neblogas, bet jokio darbo atlikti negali. Leitenantas Jurgelevičius [dėl] savo vaikiškumo negali eiti pareigų karininko batalione: einant komendanto pareigas pavelija [leidžia – M. K.] sau sukruvinti [tvoti į nosį – M. K.] vieną pilietį, atvežusį batalionan malkas. Kapitonas Alfonsas Ramašauskas per begalinį girtuokliavimą užsikrėtė

duotus mjr. J. Bylai, krinta į akis jų „atvirumas“ – pripažįstama, kad „keičiamosios sudėties“ kareiviai dažnai buvo mušami ir patirdavo gana sunkių sužalojimų⁸⁵. Dauguma karininkų per apklausas, kaip anksčiau minėta, akivaizdžiai stengėsi dalinį kompromituojančius faktus paneigti arba su-

---

sifeliu [sifiliu – M. K] ir randasi II atskiram lazarete [karo ligoninėje]. Kaip karininkas žemina vardą, jokie jo [pasitaismo] nesimato, nežiūrint ant dedamų pabaudų. Leitenantas Kaironis didelis apsilaidėlis ir kaip matyti tinginys – ant pabaudų atidos nekreipia, pareigų karininko batalione atlikti negali.“ Žr.: Drausmės bataliono vado vyr. ltn. J. Nevronio 1922 m. vasario 10 d. slapto raporto Vietinės kariuomenės brigados vadui nuorašas // LCVA, f. 507, ap. 6, b. 1813, l. 226. Šiomis J. Nevronio pateiktomis jo tuomečių pavaldinių charakteristikomis galima kliautis tik iš dalies, nes bendriausi šių asmenų biografijų faktai galėtų pagrįsti ir kiek kitokius vertinimus. Daugiausia neaiškių dėmių, atrodo, turėjo tik dviejų paminėtų Drausmės bataliono kapitonų reputacija. A. Tiška išties buvo narsus karys – Pirmojo pasaulinio karo metais patyręs kelis sužeidimus, vokiečių nelaisvę, gavęs ne vieną apdovanojimą (Šv. Anos 4-ojo laipsnio ordiną, Šv. Georgijaus (Jurgio) 3-iojo ir 4-ojo laipsnio kryžius, Šv. Georgijaus (Jurgio) 4-ojo laipsnio medalį), bet Lietuvos kariuomenėje nelabai sugebėjo pritapti, neišmoko lietuvių kalbos. Dėl šios priežasties jis 1922 m. pabaigoje buvo pripažintas netinkamu tęsti tarnybą. Suprantama, kad skandalinga Drausmės bataliono istorija tokiai karininko karjeros baigčiai taip pat turėjo reikšmės. Apie A. Tišką žr.: *Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953*, t. 8, p. 51. Kpt. A. Ramašauskas taip pat ilgiau kariuomenėje neužsibuvo – 1923 m. pabaigoje pasiprašė išleidžiamas į atsargą. Žr.: Ten pat, t. 6, p. 223. Kiek kitokia buvo ltn. J. Kaironio (g. 1894) ir ltn. P. Jurgelevičiaus (g. 1901) situacija. Juos J. Nevronis apibūdino kaip nesubrendusius, perdėm ūmius, neatsakingus. Tai gali būti ir grynai asmeninio priešiškuo išraiška. Palankiau, geranoriškiau žiūrint, tokias savybes įmanoma pavadinti ir visai kitaip – jaunatvišku idealistiniu maksimalizmu ar gal kiek infantiliu principingumu. Neatmestina, jog dėl to tarp šių dviejų karininkų ir dalinio vado atsirado trintis ar net konfliktiški santykiai – pirmieji nenorėjo taikstyti su praktikuojamomis negatyviomis caro armijos tradicijomis, oportunitizmu. Daugiausia pagrindo tokiai prielaidai suteikia išskirtinė P. Jurgelevičiaus-Jurgėlos asmenybė. Gimęs JAV, kur tėvai laikinai uždarbiavo, Pirmojo pasaulinio karo metais mokėsis lietuviškoje į Voronežą perkeltaje gimnazijoje, kaip asmenybė susiformavęs veikiamas ten tvyrojusios patriotinės dvasios, jis liko jai ištikimas visą gyvenimą: pasižymėjo Nepriklausomybės kovose, aktyviai dalyvavo visuomeninėje veikloje, labai daug nuveikė spaudos baruose ne tik Lietuvoje, bet ir 1931 m. išvykęs į JAV (ten mirė 1992 m.). Žr.: *Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953*, t. 4, p. 111. Ltn. J. Kaironio biografijoje yra įrašyti dramatiškiausi kovų su lenkais epizodai, vieno kurio metu jis buvo sunkiai sužeistas. Žr.: Ten pat, t. 4, p. 130. Gal šių dviejų jaunesniųjų karininkų nepasitikėjimą ir antipatiją stiprino ir tai, kad jų viršininkui J. Nevroniui tiesiogiai neteko dalyvauti Nepriklausomybės kovose.

⁸⁵ M. Norkaus 1922 m. balandžio 11 d. parodymai mjr. J. Bylai // LCVA, f. 507, ap. 6, b. 1815, l. 25–26.

švelninti, o gydytojas M. Norkus elgėsi priešingai – demonstravo norą padėti tyrimui ir pats faktiškai parašė kaltinimui teisme patogias medicinos ekspertizės išvadas. Tačiau daugiausia pagiežos vyr. ltn. J. Nevronis liejo ne jo, o kpt. A. Tiškos adresu. Kitame savo raporte Vietinės kariuomenės brigados vadui jis apibūdino A. Tišką kaip nuolat girtaujantį, vengiantį atlikti pareigas, rodantį blogą pavyzdį kareiviams⁸⁶. Šie skundai – tai ne vien desperatiškos vyr. ltn. J. Nevronio pastangos apsiginti. Tikėtina, kad juose būta tiesos: kai kurie pavaldiniai galėjo sąmoningai kenkti vadui, todėl kūrė tendencingas istorijas apie nesenus liūdnei pasibaigusius įvykius.

Dėl visų šių iškilusių naujų įtarimų ir poreikio patikslinti anksčiau gautus duomenis gegužės 31 d. plk. V. Engleris išvyko į Varnius⁸⁷. Iki birželio 8 d. jis aiškinosi situaciją, atliko papildomas įvairių liudininkų apklausas. Kariuomenės teismo atstovą pirmiausia domino Drausmės bataliono vadui inkriminuojami dalykai, o viso dalinio veiklos rezultatus beveik tuo pačiu metu iš naujo įvertinti pabandė Vietinės kariuomenės brigados vadas mjr. A. Merkys. Birželio 24 d. jis išsiuntė aplinkraštį visų pulkų štabams, teiraudamasis grįžusių iš šios perauklėjimo vietos kareivių charakteristikų. Pažymėtina, jog dauguma atsiliepimų buvo labai palankūs vyr. ltn. J. Nevroniui. Kai kuriuos verta pacituoti. Štai 2-ojo pėstininkų Lietuvos kunigaikščio Algirdo pulko vadas mjr. Jonas Laurinaitis pažėrė pačių tikriausių ditirambų: „Kareiviai, kurie buvo išsiųsti į drausmės batalioną iš pavesto man pulko, grįžo ne tik pataisyti, bet dar ir apmokinti ant tiek, kad [keli] iš jų tapo pastatyti viršininkais. Iš pulkų buvo siunčiami tokie žmonės, kurių nesugebėjo suvaldyti kuopų vadai, bet grąžinti iš [Drausmės] bataliono kuo geriausi ir iki šiam laikui veda save ramiai ir net kitus perspėja ir sulaiko nuo visokiausių išsišokimų. Abelnai [apskritai] <...> Drausmės batalionas iki šiam laikui daug padarė ir net galima pasakyti, kad sulaikė ištisas dalis nuo ištvirkimo, kuris buvo pastebimas 1919 metais.“⁸⁸ Jam antrino ir 9-ojo pėstininkų Lietuvos kunigaikščio Vytenio

⁸⁶ Vyr. ltn. J. Nevronio 1922 m. balandžio 21 d. raporto Vietinės kariuomenės brigados vadui nuorašas // *LCVA*, f. 507, ap. 6, b. 1815, l. 78.

⁸⁷ 1922 m. birželio 19 d. Kariuomenės teismo „tvarkomojo posėdžio“ nutarimo išrašas // *LCVA*, f. 507, ap. 6, b. 1816, l. 219.

⁸⁸ 2-ojo pėstininkų Lietuvos didžiojo kunigaikščio Algirdo pulko vado 1922 m. liepos 1 d. raštas Vietinės kariuomenės brigados vadui // *LCVA*, f. 507, ap. 6, b. 1816, l. 298.

pulko vadas užtikrintai pareiškdamas, jog „tvirtinimai, kad drausmės batalionas neatlieka savo užduoties ir sugadina kareivius, visai neatitinka tikrovės“⁸⁹. Sunku vienareikšmiškai konstatuoti, kas lėmė tokį požiūrį – „korporacinis solidarumas“ su nemalonėn patekusių bataliono vadu ar idealistinis paviršutiniškumas. Tačiau čia vis dėlto reikėtų prisiminti plk. V. Grigaliūno-Glovackio ataskaitos po inspekcijos Varniuose 1921 m. ankstyvą rudenį išvadą apie daugelio dalinių vadų piktnaudžiavimą teise siųsti „nesurimtėjusius“ kareivius į Drausmės batalioną, užuot pirma patiemis įdėjus daugiau pastangų auklėjant naujokus. Taigi palankūs pulkų vadų atsiliepimai greičiau galėtų būti traktuojami kaip grąžinta savotiška „moralinė skola“ vyr. ltn. J. Nevroniui už konstruktyvų bendradarbiavimą ir savitarpio supratimą. Liepos pradžioje dar sykį buvo apklaustas ir Telšių karo komendantas mjr. S. Rusteika. Jis pats pirmasis ir dažniausiai Vietinės kariuomenės brigados vado nurodymu lankydavosi Varniuose, kai tik dėl „eilinio“ incidento reikėdavo „iširti padėtį“. Tačiau S. Rusteika nuo ankstesnių savo parodymų nenukrypo: teigė artimai su J. Nevroniu nebendravęs, į jo dalinį savo komendantūros kareivių niekada nesiuntęs, vizitų metu jokios betvarkės nepastebėjęs⁹⁰.

Taigi, vykstant ikiteisminiam tyrimui, kaip rodo išlikę archyviniai dokumentai, buvo surinkta gana daug prieštaringos informacijos. Tačiau per beveik mėnesį Kariuomenės teismo valstybės gynėjas Karolis Žalkauskas su pagalbininkais juos atsijojo, įvertino ir parengė kaltinamąjį aktą. Pats kaltinamasis visą tą laiką sėdėjo Karo kalėjime. Tiesa, rugpjūčio pradžioje jis nusiuntė pareiškimą Kariuomenės teismo pirmininkui plk. Petru Šniukštai, prašydamas sankcionuoti jo paleidimą į laisvę už pasižadėjimą niekur neišvykti⁹¹. Tačiau po kelių savaičių (rugpjūčio 22 d.), kai, tikėtina, P. Šniukšta susipažino su kaltinamuoju aktu, prašymas buvo atmestas (rezoliucija užrašyta ant paties dokumento). Motyvai nebuvo nurodyti. Galima manyti, jog tokį Kariuomenės teismo pirmininko sprendimą lėmė

⁸⁹ 9-ojo pėstininkų Lietuvos kunigaikščio Vytenio pulko vado 1922 m. liepos 12 d. raštas Vietinės kariuomenės brigados vadui // *LCVA*, f. 507, ap. 6, b. 1816, l. 297.

⁹⁰ Mjr. S. Rusteikos 1922 m. liepos 6 d. parodymai Kauno apygardos teismo Telšių apskrities Telšių nuovados tardytojui // *LCVA*, f. 507, ap. 6, b. 1816, l. 270.

⁹¹ Vyr. ltn. J. Nevronio 1922 m. rugpjūčio 6 d. pareiškimas Kariuomenės teismo pirmininkui // *LCVA*, f. 507, ap. 6, b. 1816, l. 6.

vyr. ltn. J. Nevronio tvirtinimai, kad jis esąs visiškai nekaltas, nors valstybės gynėjo apibendrinta tyrimo medžiaga, vertinant logiškai, neleido laikytis tokios bekompromisės pozicijos. Vis dėlto suimtojo perspektyvos teisme neatrodė labai liūdnos, nes jam neketinta inkriminuoti visų anksčiau iškilusių anonimių insinuacijų apie paslėptas žmogžudystes – faktai nepasitvirtino. Tačiau ir be jų kaltinamojo akto išvados skambėjo grėsmingai. Ikteisminio tyrimo medžiaga valstybės gynėjui leido konstatuoti, kad „Drausmės batalione [buvo] vartojami žiaurūs kankinimai keičiamosios sudėties kareivių, kurie už menkus drausmės prasižengimus [buvo] plakami nagaikomis, diržais, kumštėmis, sodinami narvuosna (kletkosna), tam tikrai įtaisytuose, kur žmogus įėjęs ne tik negali atsisisėsti, bet ir laisvai judėti ir stovėti; [kareiviai taip pat buvo] varomi vaikščioti pritūpus žąsies žingsniu su iškeltomis rankomis ir įsikandus katiliuką į dantis, kabinami su užrištomis užpakaly rankomis ant kablio kyboti ir [baudžiami kitomis] panašiomis įstatymais neleistomis bausmėmis“⁹². Kiekvienas iš šių epizodų buvo pagrįstas konkrečiais pavyzdžiais, nurodant nukentėjusiuosius ir kitus liudininkus. Taip pat akcentuota, kad „tas bausmes prieš keičiamosios sudėties kareivius vartojo kadro kareiviai viršininkai [puskarininkiai – M. K.] ir karininkai, kuriems bataliono vadas Vyr. ltn. Nevronis ne tik nedraudė, bet atbulai pats skatino tai daryti, duodamas už tai dovanas“⁹³. Be to, paaiškėjo, kad labiausiai engiami buvo tie kareiviai, kurie išdrįso pasiskųsti dalinį praėjusiais metais inspektavusiam KAM atstovui.

Kariuomenės teismas vyr. ltn. J. Nevronio bylą nagrinėjo 1922 m. rugsėjo 30 d. Autentiškų pastebėjimų, perteikdamas tos dienos atmosferą teisme, savo memuaruose pateikė J. Polovinskas-Budrys. Jis dalyvavo posėdyje kaip liudininkas, nes ėjo karinės kontržvalgybos vadovo pareigas ir jo paskirti pareigūnai tyrė situaciją Varniuose. J. Polovinskas-Budrys pripažino: „Pats tardymo nevedžiau, tad ir liudijime nieko ypatingo nepasakiau.“⁹⁴ Tačiau liudininkų kambaryje turėjo galimybę pasikalbėti su „pora karšto amžiaus leitenantų, tarnavusių drausmės batalione“ (labai tikėtina, kad su P. Jurgelevičiumi ir J. Kaironiu), kurie, jo manymu, ir buvo pagrindiniai

⁹² Vyr. ltn. J. Nevronio kaltinamasis aktas, 1922 m. rugpjūčio 17 d. // LCVA, f. 507, ap. 6, b. 1816, l. 2–3.

⁹³ Ten pat.

⁹⁴ J. Budrys, min. veik., p. 187.

bylos iniciatoriai. Tiedu karininkai teiravosi „seno lapino“ nuomonės apie galimą teismo sprendimą. J. Polovinskas-Budrys su pasididžiavimu aprašė, kaip jis, lyg tikras vokiečių ir rusų karinių įstatymų žinovas, pakomentavęs J. Nevronio kaltės traktavimo niuansus ir pareiškęs, kad pastarajam greičiausiai bus paskirti keturi mėnesiai kalėti Karo kalėjime, ir, nelaukęs posėdžio baigties, grįžęs „į savo įstaigą“.

Netrukus susidarė kurioziška, netgi komiška, situacija. Pasirodo – atsiminimuose rašė J. Polovinskas-Budrys, – „sprendimas buvo toks, kaip spėjau. Leitenantai nubėgo pas prokurorą protestuoti: esą viskas buvo suaranžuota [sutarta – M. K.] iš anksto, štai kontržvalgybos viršininkas tą sprendimą <...> pasakęs liudininkų kambaryje. Prokuroras majoras K. Žalkauskas įtikinėjo juos, jog jokie aranžavimo negalėjo būti, kad mano numatytas sprendimas tebuvo ilgos praktikos ir Rusijos įstatymų patirties vaisius“⁹⁵. Atsižvelgiant į kaltinimų pobūdį, nuosprendis J. Nevroniui, šiandienos požiūriu, atrodo labai švelnus, juolab kad nuteistajam į bausmės trukmę buvo įskaičiuotas ir arešto laikas⁹⁶. Tačiau dėl to skandalas nekilo. Susidariusią situaciją galima paaiškinti. Pirmojo pasaulinio karo laikotarpio kariuomenėse nepalyginti daugiau reikšmės teikta disciplinos užtikrinimui, o ne tam, kaip tai buvo daroma. Kitaip tariant, iš esmės galiojo principas – tikslas pateisina priemones. Apskritai to meto Lietuvos visuomenės, dar nepamiršusios baudžiamos, neseniai patyrusios brutalią kaizerinės Vokietijos okupaciją ir kitas pokario suirutės negandas, „susigyvenimo“ su prievarta, smurtiniais „auklėjimo“ metodais net negalima lyginti su šiandieniniais žmogaus teisių standartais. Tad minėto nuosprendžio logiką, matyt, reikėtų suprasti taip: svarbiausia, kad Drausmės batalione kareiviai nebuvo tyčia žudomi, o visa kita – ne taip ir baisu. Vyr. ltn. J. Nevronis bausmės sulaukė tik „už savavalią įvedimą dėl prasižengusių kareivių įstatymais nenumatytų pabaudų priemonės“⁹⁷.

Prokurorą K. Žalkauską tokia bylos baigtis netenkino, todėl jis 1922 m. spalio 20 d. pateikė kasacinį skundą aukščiausiai instancijai – Vyriausia-

⁹⁵ Ten pat.

⁹⁶ Kariuomenės teismo 1922 m. rugsėjo 30 d. nuosprendis J. Nevronio byloje // LCVA, f. 507, ap. 6, b. 1816, l. 87.

⁹⁷ Mjr. J. Bobelio 1924 m. rugpjūčio 11 d. slapto rašto Teisingumo ministerijai nuorašas // LCVA, f. 930, ap. 2N, b. 55, l. 32.

jam Tribunolui⁹⁸. Tačiau rašte pats nuosprendis ir jo pagrindimas nebuvo tiesiogiai kvestionuojami – protestuota prieš tam tikrų liudininkų pakvietimą, jų liudijimo tvarką. Vyriausiasis Tribunolas, išnagrinėjęs išdėstytą poziciją, gruodžio 2 d. skundą atmetė⁹⁹. Taigi, ankstesnis Kariuomenės teismo nuosprendis įsigaliojo jau J. Nevroniui faktiškai atlikus bausmę. J. Polovinskas-Budrys atsiminimuose pažymi, jog buvo gana nustebęs, kai šis nuteistas karininkas, atgavęs laisvę, pats pas jį apsilankė ir padėkojo už „gerą liudijimą“¹⁰⁰. Apibendrinamas visą šią istoriją, kontržvalgybos vadas apie J. Nevronį atsiliepė su tam tikra užuojauta. Esą pastarasis jam padarė „įspūdį gero ir tai ne vidutinio kario, bet tas paskyrimas buvo ne jam. Jis tapo izoliacijos auka. Jis iš bataliono neišeidavo iš baimės, jog kas nors gali atsitikti. Jis tapo ligoniu, jam [buvo] reikalingas gydymas ir poilsis“¹⁰¹. Jokių dokumentinių tokios J. Nevronio psichologinės būsenos liudijimų nepavyko rasti. Bet jei tikėtume posakiu, kad „akys – sielos veidrodis“, vertėtų pažvelgti į tuometę šio karininko portretinę nuotrauką¹⁰² – jo veide tikrai atsispindi kažkokie vidiniai prieštaravimai, dramatiškas. Tolesnis J. Nevronio likimas tai savotiškai ir liudija. Netekęs Drausmės bataliono vado pareigų (dauguma ankstesnių karininkų iš ten taip pat buvo pašalinti)¹⁰³, jis galėjo tarnybą tęsti Pirmajame pasienio pulke. Čia ėjo kuopos vado pareigas, kol 1923 m. gruodžio 31 d. buvo perkeltas į Inžinerijos pulką, tačiau jau kaip jaunesnysis karininkas. Tai, atrodo, pastūmėjo jį paprašyti išleisti į atsargą, bet prieš tai nutarė pabandyti išsiriūpinti kapitono laipsnį, nes oficialiame prašyme teigė turįs „apie dvejus metus vyresniškumo“¹⁰⁴. Pastarojo jo pageidavimo apsvarstyti nesuskubta,

⁹⁸ Kariuomenės teismo valstybės gynėjo K. Žalkausko 1922 m. spalio 20 d. kasacinis skundas Lietuvos Vyriausiajam Tribunolui // *LCVA*, f.507, ap. 6, b. 1816, l. 92.

⁹⁹ Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo 1922 m. gruodžio 2 d. sprendimas // *LCVA*, f. 507, ap. 6, b. 1816, l. 97.

¹⁰⁰ J. Budrys, min. veik., p. 187.

¹⁰¹ Ten pat, p. 185.

¹⁰² Nuotrauka kartu su glausta biografija pateikta knygoje: *Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953*, t. 5, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2005, p. 339.

¹⁰³ Žinios apie Drausmės bataliono karininkus, karo valdinininkus ir karo gydytojus, 1923 m. sausio 1 d. // *LCVA*, f. 763, ap. 1, b. 80, l. 40.

¹⁰⁴ Vyr. ltn. J. Nevronio 1923 m. gruodžio 8 d. raportas Pirmojo pasienio pulko vadui // *LCVA*, f. 930, ap. 2N, b. 55, l. 26.

bet 1924 m. kovo mėnesį J. Nevronis buvo išleistas į atsargą. Tačiau, vos prabėgus vasarai, šis karininkas vėl raštu kreipėsi, prašydamas grąžinti jį į kariuomenę, sudaryti galimybę tobulintis Aukštuosiuose karininkų Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto kursuose ir suteikti kapitono laipsnį. J. Nevronis aiškino, jog dirbti civilinėse įstaigose net ir gerai mokamą darbą jis nenorįs, nes „negauna moralinio pasitenkinimo“, kurį patirdavo tarnaudamas kariuomenėje, tvirtino dar galėsiąs būti naudingas¹⁰⁵. Sykiu J. Nevronis pasirūpino pareiškimą sustiprinti dokumentu – puikia savo tarnybos Pirmajame pasienio pulke charakteristika¹⁰⁶. Nepaisant to, prašymas liko nepatenkintas. Suteikti J. Nevroniui kapitono laipsnį nebuvo įmanoma dėl teistumo¹⁰⁷. Pasitraukęs iš kariuomenės, jis nemanė kardinaliai keisti savo veiklos, kiek palūkuriavęs – po metų – stojo į policiją. Gali būti, kad toji pertrauka nebuvo atsitiktinė, nes Vidaus reikalų ministerijai, kuriai priklausė Piliečių apsaugos (t. y. policijos) departamentas, nuo 1923 m. vidurio iki 1925 m. pradžios vadovavo buvęs J. Nevronio kaltintojas K. Žalkauskas. Tarnybą VRM sistemoje J. Nevronis pradėjo Policijos rezervo būrio, skirto neramumams malšinti, vadu, šias pareigas ėjo trumpai – vos mėnesį (1925 m. gegužės 13–birželio 16 d.). Vėliau vadovavo Zarasų (tuo metu – Ežerėnų) apskrities (1925 m. birželis–1927 m. balandis)¹⁰⁸, Alytaus miesto (1927 m. balandis–1930 m. rugsėjis) ir – iki išleidimo į pensiją – Vilkaviškio apskrities (1930 m. rugsėjis–1931 m. rugsėjis) policijos vadu¹⁰⁹. Visą tą laiką J. Nevronis neatsisakė siekio grįžti į kariuomenę. 1926–1929 m. kasmet, o paskutinį kartą 1934 m., būdamas jau keturiasdešimt vienu, jis siuntė atitinkamus prašymus KAM ir net Lie-

---

¹⁰⁵ J. Nevronio 1924 m. rugsėjo 16 d. pareiškimas vyriausiajam Lietuvos kariuomenės vadui // *LCVA*, f. 930, ap. 2N, b. 55, l. 35.

¹⁰⁶ Mjr. A. Liutermoza vyr. ltn. J. Nevronį apibūdino taip: „Tarnybą žino gerai, atlieka sąžiningai su pasišventimu. Atsižymi darbštumu, labai drausmingas ir be galo punktuoliškas. Moka auklėti kareivius ir sugeba visokiame aplinkybėse palaikyti drausmę ir tvarką. Apie savo pavaldinius rūpinasi. Tvirtos valios ir nepaprastos energijos karininkas.“ Žr.: Vyr. ltn. J. Nevronio 1923 m. atestacijos pažyma // *LCVA*, f. 930, ap. 2N, b. 55, l. 5.

¹⁰⁷ KAM Vyriausiojo štabo Rikiuotės skyriaus 1924 m. birželio 7 d. pranešimas atsargos vyr. ltn. J. Nevroniui // *LCVA*, f. 930, ap. 2N, b. 55, l. 26.

¹⁰⁸ Vidaus reikalų ministro 1927 m. kovo 29 d. įsakymas Nr. 13 // *LCVA*, f. 1021, ap. 1, b. 279, l. 124.

¹⁰⁹ Atleisti pensijon // *Policija*, 1931, Nr. 19, p. 371.

tuvos Respublikos Prezidentui¹¹⁰. Tačiau į šias atkaklias pastangas nebuvo atsižvelgta. 1933 m. J. Nevronis nesėkmingai bandė užsiimti laikraščio „Žinios visiems“ leidyba (prekybos knygomis verslą buvo išbandęs dar jaunystėje – vos baigęs gimnaziją Rygoje), vėliau iki mirties 1940 m. liepos 11 d. dirbo Kaune, skelbimų biure¹¹¹. Taigi „tamsi“ Drausmės bataliono istorija turėjo nemenką įtaką tolesniam J. Nevronio gyvenimui. Beveik neabejotina, kad iš dalies dėl jos jam nebuvo sudarytos sąlygos tęsti karjeros kariuomenėje.

IŠVADOS

1. Lietuvos kariuomenės Drausmės bataliono, suformuoto vadovaujantis adaptuotais carinės Rusijos kariniais įstatymais ir dislokuoto Varniuose 1921–1922 m., paskirtis buvo izoliuoti, auklėti ir mokyti nesunkius nusi-kaltimus padariusius arba politiškai nepatikimus kareivius, kurie į šį dalinį tęsti tarnybos patekdavo pulko teismo arba – daug dažniau – vien vadų ir kontržvalgybos sprendimu. Perauklėjami kareiviai gyveno pagal griežtą dienotvarkę, beveik neturėjo laisvalaikio, privalėjo ne tik išeiti standartinę šauktinių mokymo programą, bet ir dirbti įvairius darbus kareivinių teritorijoje ir už jos ribų.

2. Nors nepriklausomoje Lietuvoje fizinės bausmės nebuvo įteisintos, Drausmės batalione, sekant carinės Rusijos kariuomenės pavyzdžiu, 1921–1922 m. viduryje ne tik buvo mušama rykštėmis ir panašiais įrankiais, bet ir sugalvota kitų kankinimams prilygstančių drausminimo būdų (kareivių uždaryti į ankštą narvą arba pakabinti už surištų rankų ant kablio). Kad susiklostė tokia situacija, didžiausią įtaką turėjo nuošali bataliono dislokacijos vieta ir neigiamos daugelio jo karininkų ir puskarininkų

¹¹⁰ J. Nevronio 1926 m. lapkričio 18 d. pareiškimas KAM // LCVA, f. 930, ap. 2N, b. 55, l. 18; J. Nevronio 1927 m. rugsėjo 2 d. pareiškimas KAM // Ten pat, l. 19; J. Nevronio 1928 m. lapkričio 8 d. pareiškimas KAM // Ten pat, l. 20; J. Nevronio 1929 m. balandžio 5 d. prašymo LR Prezidentui nuorašas // Ten pat, l. 11; J. Nevronio 1934 m. rugpjūčio 31 d. prašymo LR Prezidentui nuorašas // Ten pat, l. 41.

¹¹¹ *Lietuvos kariuomenės karininkai...*, t. 5, p. 339.

moralinės savybės.

3. Į skundus dėl savivalės Drausmės batalione KAM reagavo operatyviai ir rimtai – inicijavo kelias inspekcijas padėčiai išsiaiškinti. Tyrimas, nepaisant bandymų jį panaudoti asmeninėms sąskaitoms suvesti, neužsitęsė, pagrindinį kaltinamąjį – Drausmės bataliono vadą vyr. ltn. J. Nevronį Kariuomenės teismas pripažino kaltu dėl savivalės ir nuteisė keturis mėnesius kalėti. Greitai J. Nevronis buvo subtiliai priverstas išeiti į atsargą, o vėlesni daugkartiniai jo prašymai grąžinti į aktyviają tarnybą liko nepatenkinti. Drausmės bataliono istorija tapo reikšminga pamoka Lietuvos kariuomenei, padėjo jai ateityje išvengti panašaus pobūdžio problemų.

Įteikta 2015 m. spalio 9 d.

LE PROBLEME DE L'ARBITRAIRE DANS LE BATAILLON DISCIPLINAIRE DE L'ARMEE LITUANIENNE A VARNIAI EN 1921–1922

Dr. Modestas Kuodys
Université Vytautas le Grand

L'article analyse, sur la base de nombreux documents d'archives non publiés, comment on a enquêté sur les faits d'arbitraire du commandement du bataillon disciplinaire de l'armée lituanienne, stationné dans la bourgade reculée de Varniai, en 1921-1922. Cette unité était spécialement destinée à discipliner et former les soldats qui avaient commis divers délits mineurs et les soldats qui n'étaient politiquement pas fiables. Un emploi du temps strict, le travail forcé, des exercices physiques et la mise aux arrêts étaient considérés comme des méthodes disciplinaires autorisées. Toutefois, des châtiments corporels (fouet, enfermement dans une cage exigüe, suspension à un crochet avec les mains liées) officiellement non autorisés étaient assez largement pratiqués et se transformaient souvent en humiliation. Le ministère de la Défense en a eu connaissance au milieu de l'année 1921, surtout sous la forme de plaintes anonymes. Il a immédiatement pris des mesures sérieuses pour enquêter sur la situation et la normaliser. Jusqu'au milieu de l'année 1922, se sont rendus à Varniai plusieurs inspecteurs spéciaux qui ont interrogé les victimes et les témoins et rassemblé un grand nombre de données contradictoires. Sur leur base, un procès a été intenté contre le lieutenant J. Nevronis, commandant du bataillon disciplinaire, au tribunal militaire. J. Nevronis a été reconnu coupable d'avoir toléré des mesures disciplinaires non autorisées contre les soldats et il a été emprisonné quatre mois pour cela. Ensuite, il n'a pas pu poursuivre sa carrière dans l'armée. Bien que l'arbitraire au bataillon disciplinaire en 1921- 1922 ne se soit pas transformé en grand scandale public, cela a été incontestablement une bonne leçon pour l'armée lituanienne en formation. Des problèmes à une telle échelle ne se sont plus reproduits plus tard.

THE PROBLEM OF LAWLESSNESS IN THE DISCIPLINARY BATTALION OF THE LITHUANIAN ARMY IN VARNIAI, 1921–1922

Dr Modestas Kuodys
Vytautas Magnus University

Based on abundant and published archival material, the article analyses how the lawlessness of the military leadership in the Disciplinary battalion of the Lithuanian Armed Forces deployed in the remote country town of Varniai in 1921-1922 were investigated. This unit had been specifically intended for disciplining and training politically unreliable soldiers and soldiers guilty of minor offenses. A tight schedule, forced labour, physical fitness exercises and arrest were considered as legitimate discipline methods. At the same time, unsanctioned corporal punishment (beatings, imprisonment in cramped cages, hanging from hooks with tied hands) was widely practiced and formalized, and often turned into open mockery. In the middle of 1921, information about such practices, mainly in the form of anonymous complaints, reached the Ministry of Defence. The Ministry took immediate measures to investigate and normalise the situation. Several special inspectors visited Varniai until the middle of 1922 and questioned the victims and witnesses, and gathered a lot of controversial material. Based on that, criminal proceedings were initiated in court against Lieut. J. Nevronis, the commander of the Disciplinary battalion. Nevronis was found guilty of tolerating the illegal discipline methods of soldiers and he was subsequently imprisoned for four months. This ended his military career. Although the lawlessness in the Disciplinary battalion in 1921-1922 did not turn into a huge public scandal, it was definitely a very serious lesson for the emerging Lithuanian army. A problem of such magnitude did not recur in the future